MED OG UDEN OMSVØB

Modersmål-Selskabets

Årbog 1992

C. A. Reitzels Forlag A/S

© Forfatterne, Modersmål-Selskabet og C. A. Reitzels Forlag A/S

Bogen er sat med Baskerville hos Kolding Data Sats as
og trykt hos Jørn Thomsen Offset A/S, Kolding

Årbogsudvalget
Gerda Th. Leffers
Lis Garbers
Georg Søndergaard
Bent Pedersbæk Hansen

Omslag og typografi:
Erik Ellegaard Frederiksen IDD

ISBN 87-7421-782-8

Men fyrretræerne på hvis stammer den røde bark
krakelerer i solvarmen og de små teglhængte huse
som ligger strøet ned over skråningen som spillekort
håber på en Cézanne.

Per Højholt

Omstående digt er fra Digte 1963-79, s. 19
strofe fra »Poetens hoved«

Indholdsfortegnelse

Forord *side 9*
af Gerda Th. Leffers

Gør nar du bare! *side 11*
af Henning Skaarup

Det forbistrede sprog *side 16*
af Kirsten Lee

Med omsvøb – tak! *side 24*
af Torben Rechendorff

Fra giftige alger til tro på Gud *side 29*
af Bent Møller

Modtag, hr. minister, forsikringen om min mest udmærkede højagtelse *side 39*
af Carol Henriksen

Dikkedarer eller kommunikations-forurening *side 47*
af Eva Heltberg

Omsvøb uden indhold *side 61*
af Erik Hansen

Om omsvøbs svøbe *side 69*
af Klaus Kjøller

Folkets stemme *side 74*
af Kristian Hvidt

Den rette udtryksform *side 85*
af Tage Kaarsted

Formandens beretning til general-forsamlingen *side 95*

Modersmål-Prisen til Tage Kaarsted *side 98*

Forord

Gerda Th. Leffers

Vi kan ikke ændre sproget uden at det saglige indhold samtidig ændres. Alt efter om vi er modtager eller afsender, har ændringen negativ eller positiv virkning. Får vi til opgave at »oversætte« en tekst til mere mundret dansk, påvirker vi både ordforråd, komposition og sætningsbygning. Skal teksten siden læses op skifter også udtale og frasering karakter. Tekstens ærinde er blevet et lidt andet, uden at vi ville det. Forenklingen kan i værste fald blive en forvanskning.

Det myldrer hver dag med misforståelser både af tekster *med* omsvøb og tekster *uden*. Der må eksistere den mulighed at en bred tekst kan strammes og vice versa, uden at man derved får sagt *noget helt andet*. Bogen her er fuld af gode og morsomme synspunkter på emnet.

Klaus Kjøller mener først vi bliver fri for omsvøbene »den dag om ca. 15 mia. år hvor universet igen er samlet i det ene punkt hvorfra det i sin tid eksploderede«. Det varer altså noget før eksemplerne på blomstrende fransk oversat til lige så blomstrende EF-dansk i *Carol Henriksens* artikel hører fortiden til. Men også højtideligt sprog, lange sætninger (der hænger godt sammen), fremmedord og *omsvøb,* har berettigelse, siger *Eva Heltberg* overbevisende i *Dikkedarer og kommunikationsforurening.*

I Politiken 30.4.92 fortalte en cyklist så morsomt om mobiltelefonerende mænd i morgenkøen, at læserne måtte juble. Få kunne sige præcis hvorfor, men *Erik Hansen* fortæller *Om sproget i petitjournalistik,* så vi forstår, hvad der gør *et stykke rap og munter brugsprosa.*

Langt må det ikke være, for så har man haft for travlt(!). Det understreger *Henning Skaarup,* men – inspireret af sin moster

(som vi sender en venlig tanke) – ser han her problemerne og selv omsvøbene fra en anden vinkel end ellers.

Det forbistrede sprog har bestemt ikke modarbejdet *Kirsten Lee* i den mundrette artikel, som bl.a. gør opmærksom på den trussel mod demokratiet, som opdeling i A og B hold betyder. Opdeling efter om man forstår politikernes og myndighedernes budskaber eller ej.

Det der kan bringe os til at forstå, siger *Torben Rechendorff,* er just de *pædagogiske omsvøb.* Eksempler og gentagelser plus den farverige metaforik. Evangeliet siger »moderne mennesker« noget, hvis præstens tale er forståelig. Så er den en del af salgsarbejdet og markedsføringen, men man skal træde varsomt, mener kirke- og kommunikationsministeren, for ikke alle i Vorherres have kan lide sådanne vendinger.

Ordet omsvøb er egentlig ganske kært, siger *Bent Møller,* »Og hun svøbte barnet . . . « står der jo. Senere i artiklen møder vi så københavneren (af slagterhundetypen) som spørger præsten om han tror på Gud, og kræver svar med det samme *uden omsvøb.* Hårde vilkår men et fint eksempel på det umulige i at bandlyse omsvøbet.

Det gør man da heller ikke. *Kristian Hvidt* véd en masse om *Folkets stemme,* som den lyder fra *den monumentale talerstol* på Christiansborg. En overvældende ordmængde er kommet fra denne talerstol, og både gennem teksten og illustrationen giver Kristian Hvidt os interessante eksempler.

Tage Kaarsteds causeri ved overrækkelsen af Modersmål-Prisen 18.5.92 afrunder teksterne. Stilsikkert og smukt fortæller han et stykke selvbiografisk historie, som også viser hans kærlighed til danske dialekter. En kærlighed Selskabet deler.

Gør nar du bare!

Henning Skaarup

»Gør nar du bare!«, sagde en af mine mostre tit til mig i min barndom; og så fortsatte hun: »men gi' en stakkels mand en femøre, det kan du ikke.« Moster var handicappet, men tog med disse ord og en hjertelig latter imod barnets bemærkninger om det.

Hendes er vist blot en af udgaverne af et gammelt udtryk.

Jeg har ofte tænkt på det fordi det er en skæg sproglig formulering. Nu dukkede det op i erindringen igen i forbindelse med denne artikel. Nu skal jeg nemlig igen kritisere – negativt – sproget, alle omsvøbene. Især i den offentlige administration, ventes det nok.

Jeg har nu lyst til at se på problemerne fra en lidt anden vinkel – inspireret af moster.

Det er sandt at både den private og den offentlige sektor bruger for mange ord – for tunge ord.

Det private erhvervsliv afholder stadig behagelige møder, hvor betænkelige de end har været, og underskriver sig »ærbødigst«. Man beder kunden om at returnere kontrakten (ofte: nærværende kontrakt) hertil. Hvor skulle det ellers være til? Man skriver: »som aftalt på forhånd.« Hvornår skulle det ellers have været? Skulle det endelig være må man mere respektere den formulering en ældre advokat bruger i begyndelsen af sine breve: »Takkende i besiddelse af Deres ærede skrivelse skal jeg hermed ...osv.«

Det offentlige vender vi tilbage til.

Skal man nu som sædvanlig være forarget på modtagerens vegne, eller skal man være morsom på skribentens bekostning?

Begge dele - og samtidig - kan utallige eksempler give anledning til. Ikke mindst omfanget af breve og andre tekster lammer læseren gang på gang.

Her kommer moster ind i billedet: »Gør nar du bare!« Det er så let.

Skulle man ikke også prøve at give den stakkels mand en femøre? Finde nogle gode grunde til at så mange veluddannede mennesker og gode skribenter udtrykker sig så ordrigt i situationer hvor en strammere stil ville lette tilegnelsen for både læg og lærd?

Må jeg gøre mest ud af det offentlige, som - ret urimeligt - stadig kritiseres mest.

Lange sætningskæder, lange ord, svære ord, overflødige ord! Vi ved det godt, vi har hørt om det i årevis. Det er blevet langt bedre end før, men kritikken fortsætter, mærkværdigt nok oftest over sproget i afslag.

Men lad os nu sige at kritikken har ret, og spørge hvorfor der stadig skrives indviklet.

1. påstand: Man vil imponere og lægge afstand til borgerne.

Det passer ikke. Gennem 35 år har jeg mødt den holdning hos to personer. Den ene mente det i virkeligheden ikke alvorligt. Den anden var beruset.

2. påstand: Det er blevet en vane.

Den er der mere hold i. Vane overtaget fra tidligere generationer. »Sådan har vi altid gjort« Især for unge medarbejdere føles det sikrere at fortsætte ad vante stier. Vane der blandt andet betyder at så mange overflødige ord smutter med.

Et par eksempler: »Ang.: Ejendommen matr. nr. 24, beliggende Skovvejen 12.«

Da vi så nærmere på den overskrift strøg medarbejderne selv - ikke jeg - med det samme »beliggende«. Når der står »Skovvejen 12« ligger ejendommen jo nok dér.

Nedenunder stod: »Ovennævnte ejendom ...«

Vi skrev »Ejendommen« i stedet for, da det jo næppe kunne være andet end den.

Jeg har kun i ganske få tilfælde måttet lade »ovennævnte« stå. Når noget er nævnt, må det jo være tidligere.

»Det skal herved meddeles, at Deres datter, Lis, kan overflyttes til 9. klasse på Sønderskolen.«

Det var kursisterne heller ikke længe om. Det blev til: »Deres datter Lis kan overflyttes ... osv.«

Hver gang jeg ser »Det skal herved meddeles« må jeg tænke på hvad en tidligere chef i Danmarks Radio sagde om den slags højtidelige indledninger: »Så gør det for helvede!« Her: Meddel det! Kom til sagen! Brevet er jo meddelelsen i sig selv.

Det seje træk; det ene overflødige ord fjernes efter det andet. Tilbage står - ikke et telegram - men et moderne brev med et klart budskab.

Jeg tror det andet er vane - ikke uvilje.

3. påstand: Den skrivende har travlt.

Endnu et godt argument, for når man har travlt er det lettere at skrive langt end at skrive kort.

I en virksomhed skrev direktionen:

Til de ledende medarbejdere

Som det vil være afdelingerne bekendt foretages på nuværende tidspunkt en afprøvning af alarmeringssystemet forskudt hveranden onsdag for sin halvdel af virksomheden kl. 14.15.

Fra en af virksomhedens største afdelinger har ledelsen fået rejst ønsket om, at denne afprøvning flyttes til et andet tidspunkt, idet afprøvningen på nuværende tidspunkt griber voldsomt forstyrrende ind i afdelingens drift. Det er således foreslået, at afprøvningen flyttes til et tidspunkt, der ligger mellem kl. 12 og kl. 12.30.

Forinden ovennævnte ændring iværksættes, udbedes afdelingsledelsens udtalelse, om hvorvidt der er afgø-

rende forhold, der taler imod en sådan ændring. Afdelingsledelsens udtalelse bedes fremsendt til direktionen senest d. 15. marts 1989.«

107 ord

Havde den skrivende nu blot taget sig tid, f.eks. 2 minutter, til at samle tankerne. Havde han/hun kendt og fulgt Ernest Gowers første regel for brevskrivning: »Inden man begynder at skrive skal man sikre sig at man selv forstår hvad det drejer sig om.«

Da kunne der have været kommet til at stå:

Ang.: Afprøvningen af alarmsystemet

xxxxafdelingen vil gerne have flyttet onsdagsafprøvningen til kl. 12.15.

Send os venligst jeres mening om en sådan flytning – senest d. 15. i denne måned.

Med venlig hilsen
Direktionen

32 ord.

120 medarbejdere kunne have sparet hver 2 minutter. Det bliver til 4 timer!

Her kommer jeg til at se på min egen formulering – »ovenstående«: »Der kunne have været kommet til at stå.« Tænk at jeg kan skrive sådan – og netop her. Jeg kan ikke engang selv se om det er korrekt.

I min citatordbog er det Pascal der er citeret for at have sluttet et brev til en ven med ordene: Tilgiv at brevet er blevet så langt; jeg har ikke haft tid til at gøre det kortere.

4. påstand: Grundlaget er for indviklet.

Det er et af de bedste argumenter jeg har kunnet finde. Hvad danner grundlaget? Hvem har skabt det? Når det gælder den offentlige administration, må vi med det samme pege på lov-

giver, på politikerne. Lovene kan alene vedtages af dem. De fastsætter eller godkender undtagelser og fortolkningsmuligheder i det lange løb.

Men det er sagsbehandleren, »det offentlige«, der skal tage skraldet, når vi finder de skriftlige meddelelser - og bag dem reglerne - uforståelige. Han eller hun må bære sin del af ansvaret, men en måske større del hviler på dem der har vedtaget reglerne. For dem er der jo ingen over og ingen ved siden af.

Derfor en femøre til det offentlige - og endnu en mønt til de mange politikere der gennem årene har givet mig ret.

Forklaring, undskyldning: Man kommer så hurtigt ind i vanen. Det bliver fagsprog. Vi har jo så travlt.

Den onde cirkel er sluttet.

HENNING SKAARUP
Speaker og sprogkonsulent. Tidl. kontorchef og speaker v. Danmarks Radio, direktør f. Statens Informationstjeneste til 1987. Medlem af Dansk Sprognævn 1967-79.

Det forbistrede sprog

Kirsten Lee

En af mine venner har en bankrådgiver, der afslutter hver sætning med ordene: sådan set, ik' os' ik'. Hvad bankrådgiveren i øvrigt har at meddele, står hen i det uvisse. Min ven er så dybt optaget af dette helt overflødige »sådan set, ikke også ikke«, at han er ude af stand til at koncentrere sig om sætningens reelle indhold. Hans økonomi har heldigvis ikke lidt nogen skade, og vore samtaler har givet anledning til megen forvrøvlet morskab, når vi med rund hånd krydrer sætninger med masser af overflødige, helt uskyldige »sådan set, ik' os' ik'er«.

Sprogbrug er sjældent blot uskyldig morskab. At have ordet i sin magt udtrykker på udmærket vis, at sproget kan bruges til andet end dialog mellem ligeværdige parter. En forudsætning for at opretholde en dialog er, at parterne forstår de budskaber, der afsendes og modtages. Gør de ikke det, bryder dialogen sammen. Det er derfor betænkeligt, når den politiske elite, administratorer, øvrighedspersoner og andre professionelle formidler budskaber til de mennesker, de henvender sig til, uden at tage hensyn til modtagerens forudsætninger. Opretholdes dialogen ikke imellem magthaverne og de magtesløse, trues ikke alene retssikkerheden, men også demokratiet.

Som læge har jeg lært et fagsprog - lægelatin. Drøfter jeg med en kollega et barn med en benign gastroenterit sekundær til en chlostridium dificile infektion, er dette ordvalg relevant. Bruger jeg samme sprogbrug over for barnets forældre, vil de ikke ane, hvad deres barn fejler. Dialogen bliver meningsløs. De vil formentlig med rette antage mig for at være arrogant.

Jeg har naturligvis en forpligtelse til at fortælle dem, at deres barn har diarrhoea p.g.a. betændelse i tarmkanalen, og at det er

noget helt fredeligt. I patient/lægeforholdet opstår til tider helt urimelige misforståelser p.g.a. lægers forskellige måder at sige de samme ting på. Fagsproget er entydigt, mellem fagfæller, men når det bliver omsat til hverdagssprog, er det ikke længere helt så entydigt. Bedre bliver det ikke af, at den enkelte læge ofte har sin egen individuelle oversættelse af et latinsk fagudtryk.

For nogen tid siden modtog en af mine gode kolleger et vredt brev fra et forældrepar. De var meget fornærmede over, at han havde forklaret dem, at vi ville tilbyde at skære nogle stramme muskler over på deres spastiske barn i håb om at hjælpe barnet. En anden læge havde sagt, at senerne skulle forlænges. Meningen er den samme, men forældrene opfattede det som store forskelligheder. Sproglige nuancer kan afføde de ofte hørte bemærkninger om, at lægerne siger alle noget forskelligt. Patienterne føler som følge heraf, at lægerne har vidt forskellige opfattelser af deres tilstand, underforstået - lægerne aner ikke, hvad patienten fejler.

I disse år er det på mode at tale om kommunikation, også inden for sundhedssektoren. Vi behøvede måske ikke tale så meget om kommunikation, hvis vi blot valgte at tale dansk. Derved ville vi undgå de individuelle oversættelser fra latin. De tider er heldigvis forbi, hvor læger ved hjælp af lægelatinske krumspring skjuler væsentlige oplysninger for patienter. Ordet cancer er et godt eksempel. Det var sort tale for patienter for nogle år siden. Det blev brugt til at tale hen over hovedet på patienterne med, når patientens tilstand blev drøftet på stuegang. I dag indgår det i daglig tale. Bruges nu snarere som en omskrivning, for man kan ikke lide at sige ordet kræft.

Også imellem faggrupper kan ord have forskellig betydning. Udtryk som f.eks. »forårsage«, »fejlskøn« og »fejl« kan have forskellig betydning blandt jurister og blandt læger. Jurister har en snæver forståelse af disse ord, mens de blandt læger og vel også lægfolk i almindelighed har en mere upræcis og diffus betydning. Jurister har fortalt mig, at ordene er ladede ord. Det har noget med juraens culpabegreb at gøre. Culpabegrebet er ikke

en del af min begrebsverden (jeg er husmor udi juraen). Ser jurister ordene »forårsage«, »fejlskøn« og »fejl«, blinker de røde lamper. Det er ikke tilfældet for læger. Når de 2 faggrupper skal kommunikere i f.eks. retslægelige sammenhænge, opstår der meget nemt retssikkerhedsmæssige problemer for patienten. Muligheden foreligger, at lægerne i Retslægerådet egentlig mener, dette er helt galt, men udtrykker sig i ord, der for den juridiske dommer betyder, at denne sag er såmænd ikke så slem, og patienten er ikke berettiget til nogen erstatning. Patienten bliver herved sorteper. Det er et retssikkerhedsmæssigt problem. Bruger jurister ordet »fejl«, foreligger der skyld. Noget er hændt p.g.a. grov uagtsomhed. I lægens ører betyder ordet »fejl«, at meget eller lidt kan være forkert, det kan måske endog dreje sig om et hændeligt uheld. Udtrykket »forårsager« betyder for juristen, at der er en direkte årsagsforbindelse mellem skyld og skade. Lægeligt betyder udtrykket blot – giver anledning til. Ordet »fejlskøn« adskiller sig i lægens ører ikke væsentligt fra fejl. Ved efterfølgende domsbehandling er der aldrig faldet dom, der har givet patienten ret, når ordet fejlskøn er blevet brugt af Retslægerådet. Det er der sikkert mange læger og lægmænd, der har undret sig over i tidens løb.

Når de budskaber, som politikere, offentlige myndigheder og andre formidler, ikke er forståelige for alle, opdeles befolkningen alt for nemt i et A og et B hold. A holdet er dem, der forstår budskaberne. Derfor er de i stand til at tage stilling og handle, hvorimod B holdet ikke forstår budskaberne. Der skabes kløfter. Dialogen bryder sammen. Nogle af samfundets medlemmer sættes udenfor. Det kan give anledning til aggressioner, og når vi ikke er i stand til at tale og skrive sammen på alle niveauer, er det i sidste instans en trussel mod demokratiet. Dialogen er demokratiets adelsmærke.

Politikere og analytikere har revet sig i håret og spurgt, hvad der dog gik galt den 2. juni 1992, da Danmark sagde nej til EF-unionen. Ingenting gik galt! Demokratiet virkede. Befolkningen ville ikke have det, som et stort bredt flertal af dets valgte re-

præsentanter tilbød. Og hvad var det så, der blev tilbudt? Subsidiaritetsprincippet, søjle I, II og III i Maastricht, Danmarks deltagelse i WEU og CSCE-processen, ØMU'en og kvalificeret flertal. Hvorfor skal den politiske elite rende rundt og tale om subsidiaritetsprincippet, når man lige så godt kan bruge udtrykket »nærhedsprincippet«. Det kan vi alle forstå. Udtryk som CSCE-processen må også anses for at høre til gruppen af begreber, som de fleste har hørt, men som kun et fåtal er i stand til at redegøre for.

Den 2. juni havde befolkningen en mulighed for at sige nej. Sådan forholder det sig ikke altid. Nogle gange har man bare at rette sig efter ord, ligegyldigt hvor uforståelige de kan være. Det kan dreje sig om lovtekster. Nogle lovtekster er så komplicerede, at ingen forstår dem. Lovene bliver derfor ikke overholdt, eller i bedste fald meget hyppigt overtrådt, uden at nogen i og for sig er i ond mening. I 1979 blev dørsalgsloven gennemført. Forbrugerklagenævnet har fundet, at loven kun i meget beskedent omfang blev efterlevet de første mange år. Årsagen var, at den var så kompliceret og vanskeligt tilgængelig, at ingen kunne finde ud af den. Der er nok masser af mennesker, der er blevet snydt, fordi de ikke havde mulighed for at forstå deres rettigheder.

For at sikre, at forbrugerne nøje kunne vide, hvor dyrt det egentlig er at købe på afbetaling, gennemførte Folketinget i 1990 loven om kreditaftaler. Følgende ligning angiver utvivlsomt præcist, hvor meget den effektive rente kan beregnes at være, hvis man køber en vaskemaskine på afbetaling. Ligningen kan bestemt ikke kaldes forbrugervenlig. Den kræver en grad af matematisk viden, som de færreste besidder. Forbrugeren har ingen mulighed for at efterprøve, om den effektive rente er beregnet korrekt, eller om forretningen har jongleret med tallene for at få handelen til at se fordelagtig ud.

De fleste af os betaler skat, for det skal vi nu engang. Vi forsøger at efterleve gældende regler på området, men ønsker ikke at betale stat og kommune mere, end de tilkommer. Helt galt er

GRUNDLIGNING DER ANGIVER ÆKVIVALENSEN MELLEM DELS LÅNENES, DELS TILBAGEBETALINGSYDELSERNES OG OMKOSTNINGERNES VÆRDI

$$\sum_{K=1}^{K=m} \frac{A_K}{(1+i)^{t_K}} = \sum_{K'=1}^{K'=m'} \frac{A'_{K'}}{(1+i)^{t_{K'}}}$$

Betydning af bogstaver og symboler:

K	er løbenummeret for et lån
K'	er løbenummeret for en tilbagebetalingsydelse eller en omkostningsbetaling
A_K	er størrelsen af lån nummer K
$A'_{K'}$	er størrelsen af tilbagebetalingsydelse eller omkostningsbetaling nummer K'
$\sum$	er tegnet for en opsummering
m	er løbenummeret for sidste lån
m'	er løbenummeret for sidste tilbagebetalingsydelse eller sidste omkostningsbetaling
t_K	er tidsintervallet, udtrykt i år eller brøkdele af år, mellem tidspunktet for lån nr. 1 og tidspunkterne for de senere lån nr. 2-m
$t_{K'}$	er tidsintervallet, udtrykt i år eller brøkdele af år, mellem tidspunktet for lån nr. 1 og tidspunkterne for tilbagebetalingsydelse eller omkostningsbetaling nr. 1-m'
i	er omkostningerne i procent, som kan beregnes (ved algebra, ved successive tilnærmelsesvise beregninger, eller ved et edb-program) når de øvrige dele i ligningen er kendte gennem aftalen eller på anden måde.

Noter

a) De beløb, der tilbagebetales fra forskellig side på forskellige tidspunkter, er ikke nødvendigvis lige store og tilbagebetales ikke nødvendigvis med lige store intervaller.
b) Begyndelsestidspunktet er tidspunktet for det første lån.
c) Intervallet mellem de ved beregningen anvendte tidspunkter udtrykkes i år eller brøkdele af år.

det, at man ikke kan regne ud, hvor meget man skal betale, men blindt må stole på, hvad offentlige myndigheder opkræver. Vi ved alle, at offentlige myndigheder kan tage fejl, men det er

umuligt at bevise, når man ikke kan efterprøve, at det krav, der bliver stillet om betaling, er berettiget. Naturligvis har vi alle en forpligtelse til i et vist rimeligt omfang at sætte os ind i de regler og regulativer, der gælder. Men ingen er vel forpligtet ud over almindelige evner. Det er urimeligt, at skattelovgivningen er så kompliceret, at mange almindelige mennesker har brug for en revisor for at afklare deres mellemværende med det offentlige. Læser man ligningslovens paragraffer 8 og 9, finder man gode eksempler på lovtekst, som vedkommer os alle, men som de færreste kan efterleve, selv med de bedste hensigter. Indholdet er ubegribeligt for en stor del af de mennesker, som lovteksten berører. Jeg ved ikke, om de forskellige ministerier har en top-10 liste over mennesker, som er i stand til at formulere lovtekster og cirkulæreskrivelser med den højeste grad af ubegribelighed. Forfatteren til nedenstående tekst fra 1965 hører til blandt de suverænt ubegribeligste. Afsnittet er taget fra et cirkulære for Ministeriet for Offentlige Arbejder af 9. juli 1965 og vedrører autorisering af gas- og vandmestre. Cirkulæret er blevet ophævet, men det er ligegyldigt i denne sammenhæng. Kun nogle udvalgte få kan have forstået, hvad det handlede om.

I forbindelse med Tamilsagen blev sproget brugt af den daværende justitsminister til at lægge spidsfindige juridiske fælder. Det følgende er et beretningsudkast, som KVR-partierne skulle tage stilling til i forbindelse med Folketingets behandling af Ombudsmandens rapport om Tamilsagen: »Den foretagne prioritering blev lagt åbent frem, idet justitsministeren bl.a. over for Retsudvalget ved besvarelsen den 27. september af Retsudvalgets spørgsmål nr. 1 af juni 1988 og under samråd den 27. september 1988 har redegjort for den. Det bemærkes, at der ikke i forbindelse med samrådet kom kritik fra Retsudvalgets medlemmer af behandlingen af disse sager.«

I disse linier lagde justitsministeren en fælde ud, der ville indebære, at Ombudsmandens udtalelser i Tamilsagen blev underkendt. Jeg bemærkede ikke fælden (gør læseren?). Udkastet blev i øvrigt taget af bordet i Retsudvalget, da Ombudsmanden

Ved de af ministeriet for offentlige arbejder i medfør af § 16 i lov nr. 132 af 13. april 1962 om visse forhold vedrørende gas-, vand- og afløbsinstallationer og dertil hørende kloakledninger udfærdigede overgangsbestemmelser for gas-, vand- og sanitetsmestre og kloakmestre, bekendtgørelse nr. 243 af 30. juni 1962 som ændret ved bekendtgørelse nr. 1 af 8. januar 1963 og bekendtgørelse nr. 253 af 8. juni 1963, jfr. ministeriets cirkulære nr. 159 af 30. juni 1962, blev der under de i bestemmelserne nærmere angivne betingelser tillagt personer, som indtil lovens ikrafttræden den 1. juli 1962 havde drevet lovlig, selvstændig erhvervsmæssig virksomhed som gas-, vand- og sanitetsmester, henholdsvis kloakmester, i områder, inden for hvilke der ikke i medfør af § 1 i lov nr. 151 af 7. maj 1937 om tekniske installationer havde været truffet beslutning om indførelse af en autorisationsordning, ret til at fortsætte deres virksomhed i samme omfang som hidtil. Med ordene „i samme omfang som hidtil" tilsigtedes det

havde skåret ud i pap over for udvalget, hvad vedtagelse af udkastet indebar. Jeg udtalte til nogens forargelse »Jeg er husmor udi juraen og opfattede ikke fælden«. Jeg påberåber mig retten til at være husmor, hvad juridisk sprog angår, (og i øvrigt også på andre måder). Jeg kan ikke forstå spidsfindigt juridisk sprog, og når jeg ikke kan, er der mange andre, der heller ikke kan. Nogle vil måske sige, at Folketinget netop er folkets ting. Det skal ikke være sådan, at kun jurister kan sidde i Retsudvalget, økonomer i Økonomisk Udvalg osv. Folkets valgte repræsentanter skal kunne bestride sådanne poster uden specialkend-

skab til områdets fagsprog. Ellers bliver de folkevalgte alt for elitære, og afstanden mellem magthaverne og befolkningen for stor. Det tjener ikke demokratiet.

Skriv og tal dansk uden omsvøb, så vi alle kan forstå det, er et indlysende krav at stille til alle offentlige instanser og alle andre for den sags skyld. Skulle nogen derved føle, at de kommer til at tale ned til de 5-10% af befolkningen, der går for at være meningsdannende, kan vi sagtens leve med det. Hellere tales ned til, end tales ubegribeligt til. I første tilfælde har man mulighed for at tage stilling, handle og svare igen. Det har man ikke, når man ikke forstår det budskab, der afsendes – når sproget forbistrer.

KIRSTEN LEE

Født 1941. Dr.med. Medicinsk embedseksamen, Boston University School of Medicine, Boston, USA 1969. Uddannet som speciallæge i børnesygdomme i USA. Fra 1986 overlæge, børneafd. Centralsygehuset Hillerød. Har skrevet doktordisputats om hjerneskader hos unge alkoholikere. Gennem arbejdet med alkoholikerne fået interesse for politisk arbejde. Medlem af Folketinget for Det Radikale Venstre 1987-1990. Valgt i Viborg.

Med omsvøb – tak!

Torben Rechendorff

Det var vist mit partis mangeårige leder Poul Sørensen, der en gang sagde: »Hvad hjælper det, vi har verdens bedste politik, hvis ingen véd det?« Siden har politikere fra stort set alle partier gentaget udsagnet.

Og sandt er det jo: Hvis man er overbevist om karaten i sin politik – og det er politiske aktører oftest – går øvelsen naturligvis ud på at forklare, beskrive og fremstille denne politik på en sådan måde, at vælgerne drages og stemmer »rigtigt« på valgdagen.

Med andre ord: Som så mange andre har vi, der agerer på den politiske scene, en pædagogisk opgave. Man kan også godt kalde det en salgsopgave eller markedsføring, men det første – »en pædagogisk opgave« – lyder bedst. Folk kan ikke lide begrebet politisk markedsføring. Altså bruger vi det ikke!

Et politisk budskab skal gøres kendt. Sådan er det forresten også med det kristne evangelium. Bibelens fortælling om manden fra Nazareth. Hvad hjælper det, at denne fortælling er »verdens bedste«, hvis ingen véd det? Just her er baggrunden for, at der var gudstjeneste i søndags og er det igen på søndag.

Præster (og her tænker jeg ikke kun på de ca. 2000, der oppebærer løn for ulejligheden, men på alle, der tager deres dåb alvorligt) er derfor pålagt en pædagogisk opgave. Forklár kristendommen, eksemplificér evangeliet, sæt det ind i nutidssammenhæng, så det siger »moderne mennesker« noget. Det er opgaven. Man kan også godt kalde det salgsarbejde eller markedsføring. Men her gælder det i endnu højere grad end i politik, at man skal træde varsomt: Det er ikke alle i Vorherres have, der kan lide sådanne vendinger. Jesus skal ikke markedsføres,

siger de. Desværre bunder en sådan bemærkning i, at de pågældende har læst Bibelen med deres egne briller. Skrev evangelisten Matthæus måske ikke: »Mig er givet al magt i himlen og på jorden. Gå derfor hen og gør alle folkeslagene til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befalet jer. Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende«?

Hvis ikke de ord er oplæg til et salgsfremstød, hvad er de så?

En ordentlig pædagog bruger omsvøb. I modsat fald ender virksomheden i kedsommelighed! Hvis menighedsrådet i Sæby beder mig komme og fortælle om »menighedsrådets opgaver og ansvar«, læser jeg ikke højt af menighedsrådsloven i 45 minutter. Derimod forsøger jeg (med skiftende held!) at fremdrage eksempler på foreliggende opgaver og at beskrive forskellige løsningsmodeller. Af og til prøver jeg også at provokere dem og mig selv ved at stille modspørgsmål: Hvis vi nu gjorde omvendt o.s.v.

Sådan er det selvfølgelig også for mine kolleger: Hvis f.eks. finansministeren i tv skal forklare de vigtigste elementer i finanslovforslaget, deklamerer han selvsagt ikke lovens paragraffer. Han prøver med eksempler, plancher og byggeklodser at »sælge« varen på en sådan måde, at seerne forstår, hvad sagen drejer sig om.

Når jeg skriver artikler (selv synes jeg for få) eller holder foredrag (selv synes jeg for mange), bruger jeg omsvøb, eksempler, gentagelser i det uendelige. Jeg er sikker på, at det hænger sammen med min fortid: Jeg har fået en læreruddannelse, jeg har arbejdet 20 år i folkeskolen, jeg har beskæftiget mig med spejderarbejdet i forskellige former livet igennem, og jeg har ledet en større landsorganisation.

Der er ingen principiel forskel på at undervise 5. c i vikingetidens byggeskik og at holde foredrag om den gældende lovgivning vedrørende radio og tv i Danmark. Begge dele kræver, at man kan fremdrage eksempler, at man kan forklare, at man kan vise sammenhænge. Ingen af temaerne er på forhånd udpræget

grinagtige eller sindsoprivende spændende. Men opgaven er at »fange« folk på trods af emnet.

Vi kender alle eksempler på kedelige talere, på uinspirerede politikere og budskabsdræbende præster. Det behøver ikke at betyde, at de/vi ikke har noget på hjerte, ej heller, at der er noget i vejen med viden og forberedelse. Næh, det er omsvøbet, der mangler! Det er relationerne til menneskers dagligdag, taleren ikke har haft øje for. Af og til kan vi jo ligefrem få ondt af sådanne folk. De har gjort, hvad de kunne (hvis de altså har!), og kan sådan set ikke »gøre for det«.

For nogle uger siden skulle jeg sige noget på tv, som under ingen omstændigheder måtte vare mere end 15 sekunder. Indslaget måtte tages om igen og igen, før journalisten var tilfreds. Til gengæld var jeg ikke tilfreds, og vi snerrede ad hinanden. »Stryg alle dine omsvøb«, sagde han adskillige gange. »Vel vil jeg ej«, sagde jeg, »det bliver kedeligt!«

Ud fra et tv-synspunkt havde han retten på sin side. Han skulle snakke med flere, tidsrammen var stram og indslagene mange. Set ud fra et pædagogisk-forklarelsesmæssigt synspunkt havde jeg ret. Det var ikke muligt at fatte sig så kort, som mediet kræver.

Uden omsvøb forsvinder det farverige. Alligevel må vi, der lever af at forsyne medierne med stof, acceptere deres tidsplaner og manglende plads til omsvøb og svinkeærinder. Sådan er vilkårene, og de bliver ihvertfald ikke anderledes ved, at man spiller småfornærmet!

På den anden side: Er ikke netop politikere eksperter i at væve, pakke ind, snige sig udenom, diske op med alskens omsvøb og fyld til ingen verdens nytte? Ja, er det i virkeligheden ikke en del af det politiske spil at give undvigende svar?

Det skal jeg bestemt ikke afvise, men heller ikke undskylde. Blot fredsommeligt gøre opmærksom på, at vi her har med en del af det »at drive politik« at gøre. Livet er fyldt med herlige mennesker, der kræver præcise svar af politikerne. Forståeligt nok. Og igen: Der er ikke mindst i politik adskilligt usagligt ævl.

Men de præcise svar er ofte tillige usaglige svar. »Vi stemmer aldrig for realrenteafgiften,« sagde vi. Fandt en lidt anden klædedragt til sagen, – og gjorde det. »6%-skatten skal ned,« sagde vi – konstaterede et flertal imod og opgav. »Personskatten kan ikke stige her i kommunen,« sagde de og hævede grundskylden. Så hellere den lidt omsvøbsprægede stil: »Ved du hvad! Det vil jeg arbejde for, – men politik er politik, og nu må vi se.« Problemet er, at det skråsikre giver stemmer, omsvøbet ikke.

Forresten har jeg lagt mærke til, at mange mennesker med sig selv – og ofte én gang for alle – har besluttet sig for, at politikere pr. definition giver uklare svar. Og det er løgn!

Min mor sagde altid: »Svar ordentligt, når du bliver spurgt!« Det havde hun naturligvis ret i, det skal eleven, lægen, bankmanden, ombudsmanden og jeg gøre alt for. Blot understreger jeg, at et pædagogisk arbejde – herunder et politisk/pædagogisk arbejde – har omsvøbet som forudsætning!

I alle mine tre liv – som underviser, som organisationsmand og som politiker – har der hele tiden været tale om pædagogisk arbejde. Ikke *kun,* men *også.*

For mig har det været en lykke. At få muligheden for at videregive et stof, et budskab, en viden til andre mennesker er i virkeligheden et privilegium. Det må det være for kunstnere, og det er det for os andre. Men det er unægtelig også en forpligtelse, ja et bestandigt krav om fornyelse, inspiration og evne til nyformulering i tale og på skrift.

Forleden skulle jeg tale til en kreds af ledere i det frivillige kirkelige børnearbejde. En deltager kom først *efter* mit oplæg. Det påtalte jeg naturligvis bagefter. Han svarede – omend med et drillende smil: »Skidt, det var vel det sædvanlige!«

Jeg har ikke sovet siden. I virkeligheden ramte han et særdeles ømt punkt. For nok er gentagelse, uddybning og for den sags skyld omsvøb en pædagogisk dyd, men alle, som har påtaget sig en formidleropgave, er pisket til at forny sig. Pisket til at arbejde med sproget og med indholdet.

Som bekendt findes der mange »sprogarter« (politikerne har

deres, teologerne deres og dambrugerne deres). Sådan *må* det være. Men alle er vi forpligtede til bestandig at arbejde med den sproglige nyformulering. Det gælder navnlig for mennesker, som ofte er i lytternes og seernes søgelys. Hvis jeg igen bruger toppolitikere (hvortil jeg *ikke* regner mig selv) og præster som eksempler, går det vel an at hævde, at ikke mindst disse kategorier har særlig brug for inspiration, kritik og sprogbearbejdning.

Selv mener jeg at have konstateret, at når talen er om inspiration, findes den bedst ved, at jeg indimellem forsøger at beskæftige mig med noget helt andet end det, jeg får løn for.

Det drejer sig om kunst af enhver art. F.eks. tror jeg, det er vigtigt en gang imellem at erstatte det ministerielle skrivebord med et kort besøg i gallerierne i den indre by. Og jeg opfatter vore musik- og teatertilbud nærmest som privilegier og sund helsekost. Men bevares: Jeg ser da for lidt, hører for lidt og læser for lidt. Og alt for ofte siger jeg til dem i forkontoret: Har jeg ikke sagt noget om det før? Find manuskriptet fra den gang!

I øjeblikket tilhører jeg en befolkningsgruppe, der savner mulighed for virkelig fordybelse. Som det hedder: Det er svært at nå det hele ...

Måske er det en dårlig undskyldning. I så fald er den fremlagt. Tilmed uden omsvøb!

TORBEN RECHENDORFF

F. 1937. Kirke- og kommunikationsminister, MF. Realeksamen 1955, lærereksamen 1960. Lærer/skoleinspektør 1960-81. Generalsekretær i Det konservative Folkeparti 1981-88. Kirkeminister 1988. Tillige kommunikationsminister 1989.

Fra giftige alger til tro på Gud

- lidt om omsvøb i offentlig sprogbrug m.m.

Bent Møller

Ordet *omsvøb* er egentlig ganske kært. Det bærer mindelser om moderlig omsorg og varsomhed: »Og hun svøbte barnet ...«.

Når man svøber noget ind, er det vel for at beskytte det, skulle man mene. Men hvorfor hedder Statens Informations sproglige vejledning så »- *og uden omsvøb tak!*«? Fordi omsvøb også er tildækning - det omsvøbte skjules for omverdenen. Og det er vel ikke meningen, når man skriver en tekst, vel?

1. En giftig sag

For ganske nylig fik Statens Information til opgave at indrykke en avisannonce for Fiskeriministeriets Industritilsyn. Annoncen skulle fortælle dansken, at det kan være farligt at tilberede og indtage muslinger, som man selv har samlet i strandkanten. De kan nemlig være inficerede af en bestemt type alger, som ikke er giftige for muslingerne selv, men som ophobes i dem og er yderst giftige for mennesker.

Vi fik ministeriets tekstudkast tilsendt, og af hensyn til statens økonomi forkortede jeg den varsomt, men synligt, og sendte den til godkendelse i ministeriet. Det gik smertefrit, vi fik sat annoncen nydeligt op med hjælp fra en grafiker, og alle var glade. Nu manglede vi bare grønt lys fra det i den forbindelse højeste sted i ministeriet.

Men der blev rødt. Man skønnede, at annoncen ville blive for dyr (dvs. omkostningskrævende), og det blev besluttet at fremstille en beskeden pjece eller folder i stedet for annoncen. »No problem!« tænkte jeg på spansk, idet jeg tændte en cigaret, »så laver vi en folder! Senere må vi jo så se at finde ud af, hvordan

vi får den anbragt for øjnene af alle potentielle muslingesamlere i Danmark.«

Grafikeren ændrede lidt på format og design, fremstillede en ny rentegning til en folder med samme tekst som den, der var tiltænkt annoncen, og nu var folderen klar til trykning. Troede vi da.

I ministeriet havde man ikke overset, at en vis opstramning og afkortning af ministeriets tekst havde fundet sted i forbindelse med udarbejdelse af annonceteksten, og man mente nu, at der var plads til i pjeceteksten at genindføre de oplysninger, som var gået tabt under udarbejdelsen af min forkortede annoncetekst.

Desværre var jeg ikke selv til stede, da ministeriet og en af mine kolleger sammenlignede den oprindelige tekst med min forkortede version for at genindføre de tabte oplysninger. Men de måtte opgive. Der manglede ikke en eneste. Alt var med, og til overflod havde jeg tilføjet et par gode råd om kogning af blåmuslinger (som egentlig burde være dansk nationalret).

Nu tror læseren måske, at der følger en række komiske eksempler på, hvad ministerielt omsvøb er – nemlig det, jeg havde skåret væk for at få ministeriets tekstudkast kortet ned til en spiselig annoncetekst. Men det gør der ikke. Ikke et ord, ikke en sætning i den oprindelige tekst vil jeg give prædikatet omsvøb, teksten var blot skrevet i en lidt anden stil end den, der er bedst egnet til annoncegenren. Teksten var for lang til en annonce, men fuld af omsvøb – det ville det være helt urimeligt at kalde den. At et udtryk som »Man må være opmærksom på, at ...« er overflødigt i en annonce til hundreder af kroner pr. spaltemillimeter, betyder ikke uden videre, at der er tale om departementalt omsvøb. Og at en formulering som »Personer, der ønsker oplysning om ...« kan erstattes af »Du ...«, er kun en følge af et genreskift. I det ministerielle cirkulære kan man sgutte skrive *du*!

For resten – i folderen står der nu, at det drejer sig om giftige *alger*, som ophobes i muslingerne. Der står ikke, at *muslingerne* er

giftige. Man kan nu spørge: ville det ikke være nemmere bare at fortælle, at muslingerne kan være giftige, eller med andre ord: er det omsvøb at berette hele historien om, hvordan muslingerne bliver giftige?

Svaret skvulper i havstokken. Man kunne jo med nogen ret påpege, at folk i Danmark ikke spiser alger. Men mange spiser muslinger, og de kan så være giftige, fordi de har spist alger, der er giftige, fordi ...

Min vurdering er, at Fiskeriministeriet i sin tekst har valgt det rigtige sted i fødekæden at standse årsagsopremsningen. Det er ikke omsvøb at nævne den umiddelbart foregående proces, som fører til det, man egentlig vil fortælle – i hvert fald ikke lige her.

2. Noget om snakken

Jamen hvad er så det omsvøb, der indgår i titlen på Statens Informations sproglige vejledning?

Ja, som antydet er der tale om et relativt begreb. I eksemplet i afsnit 1 var der tale om forskellige genrer: hvad der er nødvendigt i den ene genre, er overflødigt i den anden – det bliver til omsvøb.

En filosofisk anlagt skribent kan hævde, at »al erkendelse må ses i lyset af den erkendendes fysisk, psykologisk, socialt og historisk betingede situation«, og den mindre boglærde kan bekræfte med et: »Tja, det sete afhænger jo af øjnene, der ser!«. Hvis den sidste hermed drilagtigt antyder, at den første (Hans-Jørgen Nielsen om attituderelativisme) bruger for mange fine ord og er fuld af omsvøb, så tager han helt fejl. Hans egen ordsprogsagtige formulering fordrer faktisk bare evne til abstraktion, medens akademikerens kræver evne til konkretion. De to udtrykker sig om det samme, men fra hver sin side af det menneskelige erkendelsesunivers (tag den!).

Det er ikke så ligetil at udpege utvetydige eksempler på omsvøb uden for de helt oplagte tilfælde, hvor hensigten er bortforklaring eller udsættelse af et ubehageligt udsagn. Når ungen

kommer hjem med en eftersidning eller må bede om en underskrift på en pønal meddelelse fra læreren, og man spørger: »Hvad har du lavet?«, så begynder svaret i 9 ud af 10 tilfælde i rillen: »Det var bare fordi at ham Benny ikk', han sku' absolut blære sig ...« Her bliver barnet som regel afbrudt af et iskoldt »Nu ingen omsvøb! Jeg spurgte, hvad *du* har lavet!« Den samme udveksling af høfligheder kan man møde i retssalen og i enhver form for politisk forum.

Eller i et ellers lykkeligt ægteskab, hvor manden skal deltage i et tredages seminar og må forklare sin ægteviede, at det er bedst, at han overnatter på konferencecenteret. Selv om de faktisk bor lige ved siden af. »Der er jo betalt!«, som han siger. »Omsvøb!« tænker hun. Sikkert med rette.

3. Fem omsvøb

Omsvøb kan altså være et ormstukkent argument. Men det, forfatterne til »– og uden omsvøb tak!« mente med ordet, var flere andre sproglige fænomener. Det er vanskeligt at forklare uden omsvøb, men lad os se på fem af de vigtigste kategorier af omsvøb i og uden for det offentliges skrivepraksis. Rækkefølgen er tilfældig.

3.1 Det rituelle omsvøb

Omsvøb kan være høflighedsfraser. Men høflighedsfraser er også genrespecifikke: På min arbejdsplads har vi for få år siden indført en helt ny kommunikationskanal – en ny genre, nemlig den elektroniske post. Fra min edb-skærm kan jeg sende en meddelelse ud til en kollega, alle kolleger eller en bestemt gruppe af kolleger. Det ligner et brev, men det er fremme på modtagerens skærm få sekunder efter, at jeg har skrevet og afsendt det. Modtageren kan så svare med det samme ved at trykke på den rigtige knap (F2, hvis nogen skulle være helt dårlige efter at vide det), der fremkalder et skærmbillede, som automatisk har ombyttet modtagers og senders initialer, så man straks kan gå om bord i selve teksten. Men hvordan begynder

man en tekst i denne genre? Jo, så at sige alle her i Statens Information indleder beskeder til mig med ordene »Kære Bent!« (bortset fra de yngste, der skriver »Hej Bent!«). Tilsvarende afsluttes meddelelserne alt efter attituderelativistisk temperament med enten »Venlig hilsen« eller »Kærlig hilsen«, dog oftest forkortet til »vh« eller »kh«. Første og sidste linje svøber sig således rituelt om selve den korte meddelelse. Det drejer sig i snit om 6-7 meddelelser om *dagen*.

Jeg har forsøgt at forklare dem, der gider høre på det, at det ikke tjener noget formål at bruge tid, bytes og penge på fraser, der hører hjemme i en anden, ældre genre (det postale papirbrev), hvor de nok tjener et formål. Jeg har endog fortalt om et lignende fænomen fra den tid, hvor telefonen omkring forrige sekelskifte var ny og man indledte og afsluttede samtaler på samme måde som i brevet – man kunne faktisk indlede en telefonsamtale med »Kære mor!« og slutte af med »De kjærligste Hilsener fra din Søn Holger«. Selve afgivelsen af budskabet skal også i mange tilfælde have formet sig som oplæsning af et traditionelt brev. Det tog år, inden man vænnede sig til, at dialogformen nu var anvendelig og naturlig, også over afstande, som indtil da kun havde givet mulighed for kommunikation via postomdeleren. Hvor lang tid mon der går, før den elektroniske post som genre har gjort sig fri af fortidens omsvøb?

Det rituelle omsvøb er i sagens natur traditionelt. Det gælder i mange officielle dokumenter, også den fornemste genre: loven. Ingen lov vedtages endnu i dag uden den traditionelle indledning »VI MARGRETHE DEN ANDEN, af Guds Nåde Danmarks Dronning, gør vitterligt: Folketinget har vedtaget og Vi ved Vort samtykke stadfæstet følgende lov:«, og lige så sikkert slutter den med »Givet på Christiansborg Slot Under Vor Kongelige Hånd og Segl«. Ritualer er nu engang ritualer.

3.2 Det logiske omsvøb

Når en embedsmand skal behandle en ansøgning fra en borger om f.eks. dispensation fra en bestemmelse i miljøloven, afgør

han/hun sagen efter at have gransket paragrafferne og fundet ud af, hvilke der træder i funktion og med hvilken følge. Og for embedsmanden og hans chef er det aldeles ikke omsvøb at angive, hvilke love, bestemmelser osv. der ligger til grund for afgørelsen, eller hvilke vurderinger af sagens forhold der på baggrund af bestemmelserne har ført til afgørelsen.

Men for den borger, der modtager det længe ventede brev, der kan være afgørende for hans fremtid, virker det som omsvøb, at han skal igennem flere siders tekst, som han ikke helt forstår, eller hvis indhold i forvejen er ham bekendt eller inderlig ligegyldigt lige her og nu - inden han når frem til sagens kerne: De sagde ja!

Dette er måske den mest genkendelige form for omsvøb i officiel skrivepraksis. Og igen er der tale om kollision mellem to forskellige genrer. Denne kollision, som man er vidne til næsten daglig, har affødt to nye ord i den gren af sprogvidenskaben, der kaldes pragmatisk analyse, nemlig at skrive *systemrelevant* og at skrive *modtagerrelevant*. Det lader sig ikke gøre at opfylde både systemets og modtagerens krav optimalt i én og samme skrivelse. Og det, der stadig giver arbejde til sprogkonsulenter, er, at embedsmændene og -kvinderne stadig foretrækker at skrive systemrelevant. Det skyldes selvfølgelig, at systemet altid er nærværende for embedsmanden, det er altid tættere på end borgeren, man skriver til, og det er hurtigst med korrektioner, hvis det opdager en fejl. Derudover forekommer det også mere *logisk*, når præmisserne kommer inden konklusionen. Men det er ikke rationelt, thi jo flere ord der bruges, inden man kommer til sagen (og det vil her sige afgørelsen), jo mere forekommer det læseren, at teksten er fuld af omsvøb.

3.3 Det modale omsvøb

Betegnelsen her er afledt af ordet *modalverbum*. Modalverber - eller *mådesudsagnsord* - er ord som kunne, skulle, ville, måtte, burde m.fl. De er en vigtig del af ordforrådet, men de kan også bruges til at svøbe uld omkring indholdet i visse typer tekster,

nemlig tekster, hvori der placeres et ansvar. Læg mærke til den elegante måde, hvorpå den skrivende undgår at tage ansvaret for det, han skriver, når han iklæder sine udsagnsord en modal ansvarsforflygtigelse:

»Dette er et resultat af nedskæringerne« → »Dette vil kunne ses som et resultat af strukturændringerne«.

»Handlingen er derfor ulovlig« → »Handlingen må derfor siges at være i strid med gældende lov«.

Under læsningen af en sådan tekst får man tit fornemmelsen af, at den skrivende ustandselig for sig selv fremmumler et veltilfreds: »Så har vi da ikke sagt for meget!«.

Fænomenet fortjener virkelig navn af omsvøb. Der svøbes et uldent modaltæppe omkring det skarpe udsagn, så kanterne ikke kan gøre skade. Samme uldenhed møder man ofte i form af udskiftning af *skal* med *bør*. Her svøbes en lodret ordre ind, så konturerne forsvinder, hvorved læseren får indtryk af en blød henstilling. Men som regel *er* der tale om en ordre, dvs. *bør* betyder egentlig *skal*. Det kan man da kalde omsvøb!

3.4 Det eufemistiske omsvøb

Omsvøbets natur er at lægge et lettere eller tungere slør over budskabet. Denne funktion har virkelig kronede dage, når der for alvor er tale om begreber, der er så ubehagelige, at de ikke må nævnes ved deres rette navn – altså egentlige tabuemner. Her træder *eufemismen* – den nænsomme omskrivning – i aktion. I dagligsproget kender vi fænomenet fra områder som sidste del af fordøjelsesprocessen (ja selv stedet, hvor defækation m.m. foregår), visse legemsdele, en række sygdomme og religiøse fænomener samt visse sider af kønslivet.

Almindelige mennesker afslører ofte ligefrem digterisk skaberevne i deres bestræbelser på at give navn til noget, som ikke må nævnes direkte. Jeg har selv i et finere selskab oplevet, at en dame i ambassadørklassen havde vovet sig så langt ud i beskrivelsen af en ikke tilstedeværende herre, at det var nødvendigt at løbe linen ud og for sammenhængens skyld åbenbare, at man-

den var bøsse. Det foregik med »ordene«: »Det var jo øh ... han øøh altså det der med mnjøoh ... hannn ... var ... var *ikke* ... han var ... ja rent ud sagt: *Herman Bang!*«. Det var sgu da rene ord for pengene.

Det er en ærlig sag at forsøge at skåne sine omgivelser for at få stukket nøgne sandheder lige i synet. Derfor har ikke alene kært barn, men også møgunger mange navne. I disse tider kan man ikke være ansat i staten og medlem af en faglig organisation (dvs. en fagforening) uden daglig at tale og høre om *fyringer*. Men de steder, hvor beslutningerne tages, kunne man aldrig drømme om at bruge så vulgært et ord. Ikke engang *nedskæringer* er salonfæhigt i disse kredse længere. Efter i årevis at have talt om *slankning af den offentlige sektor* (politikeromsvøb), *strukturomlægninger, justeringer* eller *effektivisering* (administrative omsvøb) bruger man nu i de allerhøjeste forvaltningskredse udtrykket *nedbygning* af offentlige institutioner. Hvor ordet opstod i midten af firserne, ved jeg ikke, men opfinderen burde have fået en pris for årets eufemisme.

De ansatte hedder nu *personalemæssige ressourcer* eller kort og praktisk *ressourcer* (den nye enkle bogstavering *resurser* giver selvfølgelig kuldegysninger og vækker afsky så højt oppe på rangstigen). Mennesker vil jo bedrage sig selv og hinanden, og derfor er det lettere at skære ned på ressourcerne end at gøre medarbejdere til genstand for udstødning fra arbejdsmarkedet – eller uden omsvøb: at fyre dem.

3.5 Det definitoriske omsvøb

En kvindelig præst var sidste efterår gæst i en af de radioudsendelser i DR, hvor lytterne kan ringe direkte ind og spørge om alt mellem himmel og asfalt. Den slet skjulte bagtanke med udsendelsen er selvfølgelig at få ofret lokket på glatis. Det er god radiounderholdning, også for det skadefro gemyt.

En københavner af slagterhundetypen kom igennem og meddelte, at han kun havde ét spørgsmål til præsten, som han anmodede om at besvare uden omsvøb, nemlig: Tror du på Gud?

Stakkels præst. I stedet for at blæse al sin teologiske lærdom en højskotsk og bare sige »Ja, selvfølgelig« begyndte hun at rode sig ud i nogle for spørgeren og lytterne tågede forklaringer på, hvorfor man ikke bare sådan lige kunne svare ja eller nej til så stort et spørgsmål. Det stod klart 1-0 til de skadefro. Her spørger man en Guds tjener om noget så Maren-i-kæret-enkelt, og så kan præsten Gud hjælpe os ikke engang give et svar uden omsvøb!

Nej, det tror da fanden, at hun ikke kan. Hun har da krav på at vide, hvad manden dybest set *mener* med sit spørgsmål, altså hvad hun egentlig bliver spurgt om. Med andre ord, manden må først *definere*, hvad tro er, og hvad Gud er. Men så langt rækker hans horisont sikkert ikke, og derfor opstår der hos ham - og sikkert også hos en del lyttere - den klare og fordomsbekræftende opfattelse, at præster dybest set er hyklere, og at alt det der med religion er en gang ordgas. Sagen er jo nok, at vores vidunderligt forenklede og personificerende barnetro ikke er forenelig med teologisk indsigt, men den diskussion vil jeg overlade til andre at føre igennem.

Det, som her forførerisk ligner omsvøb, er snarere en række præmisser, som en intellektuel eller blot faglig niveauforskel lader være åbenlyse for den ene part, men skjulte for den anden. Prøv at bede en jurist udlægge det 7. bud »Du må ikke stjæle!«. Så skal I se omsvøb! Men de fleste vil nok kun kalde juristens subtile distinktioner for omsvøb, indtil de selv sidder på anklagebænken i en problematisk bedragerisag.

4. Konklusion

Ingen sprogekspert ved sine fulde fem ville påtage sig at definere ordet omsvøb. Indholdet forsvinder som sand mellem fingrene - det kan ikke fastholdes og betragtes fra kun én side. Omsvøb er ikke nødvendigvis en bestemt vending, nogle bestemte afsnit i en tekst. Det, der opleves som omsvøb, kan være en uhensigtsmæssig disposition af en tekst. Begrebet omsvøb kan også være udtryk for en kulturforskel eller en niveauforskel.

Og så er det den laverestående, der oplever den højerestående som fuld af omsvøb, ikke omvendt. Omsvøb kan også være en kringlet måde at udtrykke et enkelt udsagn på: »Formanden er ikke uvidende om ...« eller »Retten finder det ikke ubetænkeligt at lægge vidnets udsagn til grund«.

Omsvøb er kort sagt som så meget andet et relativt begreb. Ordet har kun mening, når genre, afsender, modtager og kommunikationssituation tages i betragtning. Så kort kan det siges, og læseren kan så efter behag og temperament betragte de foregående sider som uddybning, argumentation, eksemplifikation, underholdning eller omsvøb. Jeg er ligeglad.

BENT MØLLER
F. 1947, cand.mag. i dansk og fonetik, sprogkonsulent i Statens Information, forfatter til »- og uden omsvøb tak!« (s.m. Erik Hansen), »Møde med skrankesproget« o.a.

Modtag, hr. minister, forsikringen om min mest udmærkede højagtelse

Carol Henriksen

Overskriften til denne artikel er afslutningen på et brev fra EF-Kommissionen, oversat fra blomstrende fransk til lige så blomstrende dansk. Den oprindelige sluthilsen lød sådan på fransk: *Je vous prie d'agréer, Monsieur le Ministre, l'assurance de ma haute considération.* Ikke alle breve på EF-dansk slutter med højtidelige omsvøbsvendinger som *Modtag, hr. minister, forsikringen om min mest udmærkede højagtelse.* Heldigvis. Men når man ser nærmere på de tonsvis af danske tekster der produceres i EF-regi, opdager man uden at grave særlig langt ned i bunken at tendensen til omsvøb er betydelig større i de danske EF-oversættelser end i tekster af samme type skrevet i hjemlandet. Og man undrer sig lidt over hvorfor det forholder sig sådan.

Tidligere var det almindeligt at slutte danske breve på en forholdsvis højtidelig måde, ofte med nærmest gradbøjede høflighedsformler som *Med agtelse, Med megen agtelse, Med højagtelse* eller *Med særdeles højagtelse,* eller med vendinger som *Ærbødigst, I ærbødighed* og *Deres ærbødige.* I dag er de mest almindelige sluthilsner *Med venlig hilsen* og *Venlig hilsen.* Sprogbrugen er blevet mindre formel gennem årene. Også officiel sprogbrug.

Når det gælder offentligt sprog i Danmark går tendensen i vore dage klart i retning af mindre omsvøb. Og denne udvikling er ikke tilfældig. Den er resultat af en bevidst sprogpolitik, hvor målet har været at modernisere sprogbrugen, bl.a. for at gøre offentlige tekster mere læsevenlige og i det hele taget mere tilgængelige for befolkningen. Allerede 15. oktober 1969 udsendte Justitsministeriet i Danmark en vejledning om sprogbrug i love og andre retsforskrifter. Et par år senere (25. februar 1972) sendte Statsministeriet en *Skrivelse om den sproglige udform-*

ning af skrivelser ud til de øvrige ministerier, og kort tid efter (17. marts 1972) sendte Indenrigsministeriet et lignende brev til samtlige danske amtsråd og kommunalbestyrelser. Bøger som Erik Hansens *Ping- og pampersprog* og hæftet – *og uden omsvøb tak!* fra Statens Informationstjeneste har haft deres virkning gennem de sidste 20 år, støttet af sproglig rådgivning rundt omkring i ministerier, amter og kommuner. Tilhængerne af budskabet »uden omsvøb tak« har i det store og hele grund til at være tilfredse – i hvert fald så længe vi holder os inden for Danmarks egne grænser. Bevæger vi os derimod uden for landet, til de danske tekster der bliver produceret i Bruxelles og Luxembourg, ser tingene lidt anderledes ud. Det er som om tiden er skruet et par årtier tilbage.

Vores tilknytning til EF har medført at et stadig stigende antal, især politiske og økonomiske, tekster bliver skrevet uden for hjemlandet. Langt de fleste af disse tekster er oversættelser, og som sådan er deres udgangspunkt en fremmed sprogbrugstradition, en tradition der ikke har gennemgået den moderniseringsproces der har fundet sted i Danmark. Og de bliver oversat af folk der i gennemsnittet har boet i udlandet i 14 år, netop i de år hvor der er sket noget på anti-omsvøbsfronten herhjemme.

Ca. 80% af de danske EF-tekster er oversat fra fransk, et sprog som i sig selv excellerer i omsvøb. Det er svært at afgøre om tendensen til de forskellige former for omsvøb i de danske EF-tekster skyldes stilistisk afsmitning fra de franske originaltekster eller om det bare er den gamle kancellisprogtradition der har fået lov at leve videre i det fjerne. Hvad det end skyldes, så er der ingen tvivl om at de danske EF-tekster befinder sig på et højt og omsvøbsfyldt stilistisk niveau. Syntetiske træk som forvægt, brug af verbalsubstantiver og tunge nominalkonstruktioner forekommer meget hyppigere i EF-teksterne end de gør i tilsvarende hjemmeproducerede tekster. Sætningerne er ofte ualmindelig lange, nogle gange fyldt med en masse ord og blomstrende udtryk uden tilsvarende indhold, andre gange så

tætpakkede med informationer at man mister tråden længe før man når til vejs ende.

For at give et eksempel, her er en sætning der er typisk for EF-retsakterne generelt (fra Rådets direktiv af 13. juni 1988). Læg mærke til hvor venstretung sætningen er. Det varer meget længe før vi møder det finitte verbum, og placeringen af adverbierne »på sit område« og »midlertidigt« hjælper heller ikke på sætningsbalancen.

Såfremt en medlemsstat ud fra nye oplysninger eller en nyvurdering af de oplysninger, der forelå, da direktivet blev vedtaget, har begrundet formodning for at antage, at anvendelsen i levnedsmidler af et i bilaget anført stof, eller at tilstedeværelsen af en eller flere af de i artikel 3 nævnte bestanddele af et sådant stof kan udgøre en fare for menneskers sundhed, selv om bestemmelserne i dette direktiv er overholdt, **kan** *den på sit område midlertidigt suspendere eller begrænse anvendelsen af de pågældende bestemmelser.*

Der er også et par tunge nominalkonstruktioner i sætningen, *et i bilaget anført stof* og *de i artikel 3 nævnte bestanddele af et sådant stof.* Og sætningen begynder med *såfremt* i stedet for *hvis.* Var der nogen der sagde omsvøb tak?

Retsakternes tendens til forvægt smitter også af på de mindre formelle teksttyper. I den første sætning nedenunder (fra en pressemeddelelse) ville det have været mere naturligt at placere *af Kommissionen* efter *underrettet*, og i den anden sætning (fra en meddelelse til personalet) havde det været bedre med *til dette formål* efter *opsat.*

Rådet var af Kommissionen blevet underrettet om, hvor langt man er nået i det forberedende arbejde ...

Private breve skal lægges frankeret i den postkasse, som til dette formål er opsat ved hovedindgangen i hall'en i stueetagen i Charlemagnebygningen.

Tunge »bagvendte« nominalkonstruktioner er hyppige, fx *de*

i forvejen velstillede regioner (»Regionerne i 1990'erne«), *de af ham forsørgede personer* (Forskeruddannelse og forskermobilitet), *en af ham begået fejl* (Udkast til forslag til direktiv om tjenesteydelsesansvar). Hvorfor ikke bare skrive »en fejl, som han har begået«?

Og hvorfor ikke anvende verber i stedet for de mange verbalsubstantiver eller »sætningsord«, fx *som har til opgave at lette direktivets gennemførelse og anvendelse* (pressemeddelelse), *for at gennemførelsen af programmet kunne starte så hurtigt som muligt* (»Det grønne Europa«). Og i øvrigt, kan en »gennemførelse« overhovedet »starte«? I en pressemeddelelse står der at *Rådet gav udtryk for påskønnelse af Kommissionens indsats.* Hvorfor kunne Rådet ikke blot have »påskønnet« Kommissionens indsats?

Hvorfor skriver man *Kommissionen har ligeledes til Rådet oversendt en oversigt* (»Det europæiske jernbanenet for højhastighedstog«), når man lige så godt kunne skrive »Kommissionen har også sendt Rådet en oversigt«?

Når LIX'en (LIX står for læsbarhedsindeks) stiger med ord som *såfremt, ligeledes* og *oversendt*, så skyder den helt i vejret med nogle af EF-teksternes lange sammensætninger. Det er generelt et tegn på godt dansk at bruge sammensætninger, men nogle gange kan det blive lidt for godt, fx når man bruger »bændelormsord« som *landbrugsecuomregningskurserne, interventionstærskelmekanismen, fødevareforbrugerpriserne, forbrugerprisudviklingsniveauet* og *landbrugsfamilieindkomsten*.

Et andet omsvøbstræk i de danske EF-tekster er brugen af fremmedord i stedet for mere forståelige hjemlige danske ord. Hvor mange ved fx hvad ordet *vademecum* betyder? For de fleste er det vel navnet på et læbebalsam. Ordet kommer fra latin (*vade* imper. af *vadere* »gå' + *me* 'mig' + *cum* 'med') og betyder »gå med mig«. Det forekommer som overkrift og i indledningen til en vejledning i EF's strukturfonde:

> *Dette VADEMECUM stilles til rådighed for offentligheden, men er ikke nødvendigvis udtryk for Kommissionens officielle holdning.*

I den franske tekst står der *VADE-MECUM* i overskriften, men i indledningen bruger franskmændene udtrykket *le présent document*. I den parallelle engelske tekst står der *GUIDE* i overskriften og *this document* i indledningen. I det hele taget, når man sammenligner de engelske oversættelser med de danske, viser det sig at englænderne skriver mere afslappet og mundret end danskerne. Hvordan kan det være at danskerne ser ud til at være mere modtagelige når det gælder omsvøbssmitten end englænderne? Begge sidder jo med den samme franske originaltekst som udgangspunkt.

Yderligere eksempler på fremmedord der sagtens kunne erstattes af ord der er mere almindeligt kendte i hjemlandet er *homogene, fakultative depreciering, diskretionære, fluktuationer* og *konceptuelle*. Hvad er der i vejen med de mindre omsvøbsfulde ord *ensartede, frivillige, værdiforringelse, skønsmæssige, bevægelserne* og *begrebslige*? Og ville det ikke være mere forståeligt at *gøre noget op i tal* frem for at *kvantificere* det?

Brugen af fremmedord er særlig problematisk når ordene bliver brugt forkert. Her er et par eksempler der viser hvad der sker når man er usikker i brugen af fremmedord.

I Latinamerika er der sket et vigtigt gennembrud i demokratisk retning; for første gang er alle kontinentets regeringer kommet til magten ved demokratiske midler, men der er bestandig fare for, at de nye **regimer** *(= regeringer) kan blive væltet.*

(Udkast til meddelelse ... Menneskerettigheder,)
(demokrati og udviklingssamarbejdspolitik)

Der gøres opmærksom på, at hr. KEMP, næstformand i gruppen, på mødet i OECD's Gruppe vedrørende Eksportkreditter fik til opgave at optage kontakt med andre berørte internationale **organismer** *(= organisationer), som fx I.B.R.D., Berner-Unionen og D.A.C.*

(Referat, 16.7.1987)

Som led i bestræbelserne på at skabe et »Borgernes Europa« har Kommissionen siden 1986 gennem sporten søgt at etablere **en kommu-**

nikation, *der kan være til gavn for Fællesskabets image og samtidig vise det indre markeds betydning – også for sportens verden.*

(Jean Dondelinger, Medlem af Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber)

Der findes også et par meget abstrakte »EF-ord«, som går igen i mange af teksterne, uanset teksttype, nemlig ordene *aktion* og *instrument,* fx

Rådet vil kunne træffe afgørelse om, at Kommissionen repræsenterer Fællesskabet på vedkommende møder, og at den er bemyndiget til at føre forhandlinger om **instrumenter***, der medfører nye forpligtelser for Fællesskabet, ...*

(Referat, 6.7.1987)

Fællesskabet kan alt efter det enkelte tilfældes egenart træffe positive foranstaltninger til fremme af menneskerettighederne eller negative foranstaltninger i tilfælde af alvorlig og systematisk overtrædelse deraf. De forskellige **positive og negative instrumenter** *kan kombineres...*

(Udkast til meddelelse ... Menneskerettigheder,) (demokrati og udviklingssamarbejdspolitik)

Det er Rådets opfattelse, at der bør gennemføres **aktioner** *på forbrugsområdet, som skal supplere de* **aktioner***, der er knyttet til produktion og afsætning ...*

(Pressemeddelelse)

Foruden *positive og negative instrumenter* findes der også *tilskuds- og låneinstrumenter, strukturinstrumenter, handelspolitiske instrumenter, informationsinstrumenter* og *bistandsinstrumenter,* for bare at nævne nogle få. EF-fagtermer af denne type er så abstrakte og upræcise at de vanskeligt lader sig oversætte. *Aktion* kan nogle gange erstattes med *program, initiativ* eller *foranstaltning,* men ikke altid. Der findes nemlig også *aktionsprogrammer, punktaktioner* og sætninger der omtaler både *foranstaltninger og aktioner.* Når det er umuligt at finde en præcis definition på disse meget abstrakte begreber er det også umuligt for oversætterne at gøre de danske tekster mere kon-

krete. EF-omsvøb bliver nødvendigvis til dansk omsvøb i dette tilfælde.

Præpositionsbrug i de danske EF-tekster er et problem for sig. Oversætterne føler sig ofte usikre, når de skal vælge den korrekte præposition, og denne usikkerhed fører indirekte til mere omsvøb. Der findes nemlig en række abstrakte »altmulig« præpositioner og præpositionsforbindelser man kan bruge når man er i tvivl, fx *vedrørende, angående, med henblik på, med hensyn til* og *i forbindelse med.* I de følgende eksempler er den mindre omsvøbsfulde præposition anført i parentes.

... en lang række statistiske oplysninger ***vedrørende*** *(om) det pågældende emne.*

(Svar afgivet på Kommissionens vegne af Vasso Papandreou 17.10.1990)

Som understreget i Rådets resolution af 9. november 1989, lægges der stor vægt på at iværksætte foranstaltninger på fællesskabsplan ***med henblik på*** *(for) at fremme tjenesteydelsessikkerhed i forbindelse med en intensiveret forbrugerbeskyttelsespolitik.*

(Udkast til direktiv til tjenesteydelsesansvar)

Kommissionen har til gengæld indledt den i Traktatens artikel 93, stk. 2, fastsatte procedure ***med hensyn til*** *(for) tilskud til eksport, blandt andet af avlsmateriale fra dyr og planter ...*

(Landbrugets Stilling i Fællesskabet, Rapport 1989)

Den generelle forbedring af de økonomiske forhold ***i forbindelse med*** *(ved) realiseringen af det indre marked kan derfor forventes at medføre ...*

(Regionerne i 1990'erne)

Verbal overmodalisering er ikke noget man normalt omtaler når man snakker om omsvøb, men mon ikke sætninger som de to følgende ville vinde ved en forenkling til *skal være* og *skal indledes?*

Alle mulige former for bistand, herunder en finansieringsfacilitet, der

vil skulle være *et supplement til den bistand, der kan opnås fra IMF og Verdensbanken, bør overvejes.*

(Den økonomiske situation i landene i Mellem- og Østeuropa)

Arbejdet ***vil skulle indledes*** *i løbet af andet halvår af 1990 og udføres efter den tidsplan, der er fastsat ...*

(Udbud vedrørende udarbejdelse af håndbøger om offentlige aftaler ...)

Eksemplerne i denne artikel illustrerer med al tydelighed at der er rigeligt med omsvøb i de danske EF-tekster, på alle niveauer. Er det så godt eller dårligt? Der er nogle der synes at det er godt med en vis stilistisk »værdighed« i de tekster der kommer fra EF og at denne værdighed opnås bedst ved brug af et meget højtideligt sprog. Set fra en demokratisk synsvinkel burde en sådan værdighed dog ikke stå i vejen for almindelige menneskers forståelse af de tekster der har betydning for deres liv. Der burde ikke være forskel på offentligt sprog i EF og offentligt sprog hjemme i Danmark. Danskerne hjemme burde have lige adgang til begge dele. Og denne adgang opnås bedst når man skriver for at informere, ikke for at imponere. Når man skriver uden omsvøb tak!

CAROL HENRIKSEN

Født 1944. Lektor i dansk sprog ved Roskilde Universitetscenter, forsker i sociolingvistik. Ph.D. fra Harvard University og tidligere ansat ved Dansk Sprognævn. Har holdt kurser for de danske oversættere i Bruxelles og har skrevet en række artikler om dansk sprogbrug i EF.

Dikkedarer eller kommunikationsforurening

Eva Heltberg

»Et af de væsentligste punkter er med andre ord, at ledelsen må engagere sig i etablering af en overordnet implementeringsstrategi for informationsteknologi – og dertil hørende infrastruktur – som vel at mærke er i samklang med den organisationsudvikling, der sker på de strategiske dialogmøder.«

Sådan lyder konklusionen på en artikel jeg modtog for nylig. Jeg tror nok jeg forstår hvad der menes: ledelsen skal indføre edb i virksomheden, uden at træde medarbejderne over tæerne. Men når jeg støder på en sådan sætning, er det ikke indholdet der først fanger; det er formen i al sin finurlighed. Sprog af den slags har en fascinationskraft som barndommens byggeklodstårne: hvor mange præpositionsforbindelser kan man nå op på i én sætning, hvor lange ord, hvor mange underordningsled? – selvfølgelig uden at syntaksen ramler eller at udsagnet bliver upræcist. Den slags konstruktioner er samlerobjekt for sprogligt interesserede. Til at formidle et indhold med er ordtårnene derimod lidet bevendt, for de færreste læsere i dag gider forcere de mange omsvøb. Der er skrevet mange underholdende avisindlæg om management-kancellistilen, men de mere trendbevidste i erhvervslivet har forlængst sendt deres folk på kurser for at lære at skrive mere enkelt.

For nogle år siden forsøgte jeg at sætte en gymnasieklasse til at læse I.P.Jacobsens »Fru Marie Grubbe«, altså ikke kun de kendte sanselige scener med rosenbladene og den med ildebranden, men hele værket. Det var ikke nogen ubetinget succes.

Her er en ikke atypisk sprogprøve:

»Altid var hans Tale ny og interessant og ulig alle Andres, det

var, som havde han en egen, kun af ham kendt Vej til Forstaaelse af Mennesker og Ting, og det var med en frejdig Haan, syntes Marie, at han bekendte sin Tro paa, hvor stærkt Dyret i Mennesket var, eller hvor lidt Guld der skjulte sig i dets Naturs Slakker, og den kolde, lidenskabelige Veltalenhed, hvormed han beviste hende, hvor ringe Sammenhæng der var i Menneskets Væsen, hvor uforstaaet og uforstandig, hvor ledeløs og famlende og ganske i Tilfældets Vold det, der var ædelt, og det, der var lavt, brødes i Ens Sjæl, den Veltalenhed, hvormed han søgte at gøre hende det klart, syntes hende stor og betagende, og hun begyndte at tro, at sjældnere Gaver og mægtigere Kræfter vare blevne ham til Del, end det ellers faldt i Dødeliges Lod, og hun bøjede sig i Beundring, ja næsten i Tilbedelse for den Vældigheds Magt, hun anede; (...)

(I.P.Jacobsen »Fra Marie Grubbe«,
Samlede skrifter bd. 1, 1893 p. 234)

Nu er romanen af årets kulturspidser, forsamlet til årsmøde i Sorø, blevet kanoniseret som et af de 10-20 værker som enhver gymnasieelev bør have læst. Min erfaring er at sproget i dag forekommer de fleste elever overlæsset og gammeldags, for krævende. Man skal have lært at værdsætte denne særlige stil for at kunne kaperе I.P.Jacobsens mægtige sprogbilleder. Eleverne syntes stilen mindede om Nationalmuseets klunkelejlighed.

Begge disse tekstprøver er korrekt sprog og dygtigt anvendt sprog i to meget forskellige genrer, men stilen er fremmedartet hvis man ikke er opvokset med den.

Tidligere var sprogmoden i dansk påvirket af tyske og franske stilmønstre, i dag er det især engelsk og amerikansk der slår igennem. Der er snarere tale om at dansk sprog har skiftet påvirkningskilde end om at den omstændelige stil i sig selv tilhører fortiden. Den syntetiske syntaks og den arabeskagtigt snørklede stilkonvention trives fint også i 1992 i visse kulturer.

Det fik jeg tydeligt at mærke, da jeg som turist i Frankrig pligtskyldigt kæmpede mig igennem de grønne »Guide Michelin'er« eller - endnu værre: blev udsat for personificerede guider ved forskellige seværdigheder. Jeg konstaterede med undren hvordan de franske turister var godt tilfredse med informationen og øjensynligt gav drikkepenge proportionalt med guidens ordækvilibrisme, mens jeg selv var ved at blive desperat over at skulle vente så længe på hovedsætningen eller på at et indskud blev færdigt.

Herhjemme går tendensen i dag, også i det formelle sprog, i retning af større enkelhed; sproglige informationsmedarbejdere har både inden for det offentlige og i den private sektor taget hårdt fat på at lære folk at skrive naturligt.

Der vil sikkert alligevel blive ved med at være en del juridisk eller akademisk prægede genrer der fastholder en omstændelig sproglig form, angiveligt ud fra en forestilling om at indholdet på den måde er mere logisk umisforståeligt.

Ser man på de mange bøger om sproglig vejledning der udkommer i disse år, kan man konstatere at sprogmoden er ændret, især i syntaksen: Sætninger på mere end omkring 25 ord er i dag umoderne, gennemsnittet skal helst ligge på omkring 15 ord pr. sætning. Hovedsætningsstil er moderne, bisætninger er generelt umoderne, der må i hvert fald ikke være mere end to pr. hovedsætning, og de må ikke være adverbielle. Også ordvalget er ændret i retning af større enkelhed: det er umoderne at skrive »tage i anvendelse«, det hedder »anvende«. Det er umoderne at skrive »under forudsætning af, at ...«, det hedder »hvis«. Sproget skal være enkelt, aktivt, direkte og let at gå til.

Desuden er der sket en mærkbar liberalisering af tidligere tabuområder der krævede sproglige omsvøb, f.eks. på det seksuelle område eller når det gælder brugen af kraftudtryk. Det kan være svært at få øje på områder i dag som man ikke kan formulere sig ganske direkte om.

Så når Modersmål-Selskabet i sit oplæg til årsskriftet 1992 spørger: »Går tendensen i vore dage - hvor politikere, reklame-

og mediefolk er med til at påvirke det almene sprog – i retning af mindre omsvøb?« så må svaret være: ja.

Men sproglige omsvøb er ikke forsvundet, hvis man ved omsvøb forstår udtryk der bevidst eller ubevidst tjener til at sløre et sprogligt indhold.

Mit erfaringsområde er udover den almene debat i og uden for medierne og mit privatliv (bl.a. 4 børn i alderen 16-21) især danskundervisning i gymnasiet og på studenterkursus samt censorvirksomhed på universitetet og seminarierne.

Jeg har fra årets studentereksamensstile noteret mig at eleverne i udstrakt grad fylder deres sætninger med ord og vendinger der ikke nuancerer udsagnet, men som i sammenhængen er overflødige eller i visse tilfælde direkte forvansker indholdet. Det gælder typisk en række adverbielle udtryk:

»jo, da, mon, bare, lige, vel, nemlig, altså, forsåvidt, i den grad, i hvert fald, ligesom, om jeg så må sige, også i den grad, en eller anden form for, og den slags, og sådan, i virkeligheden, simpelthen, mere eller mindre, med andre ord, slet og ret, diverse, kort og godt, i bund og grund«.

Ofte tilføjes et i sammenhængen overflødigt »f.eks., osv., mm., o.lign.«

Selv om afsenderen i en given tekst er helt entydig, nemlig den hvis navn står på forsiden af opgaven, så indledes en stor del af sætningerne med »jeg mener«.

En del forsøger at gøre sproget mere formelt og objektivt ved f.eks. at skrive »forefindes« i stedet for »findes«, og »NN må anses for værende« i stedet for »NN er ...«, eller de benytter et upersonligt »man« eller en passiv-form i sætninger hvor det er afgørende for forståelsen at man ved hvem der tales om.

Mange bruger tautologe ophobninger der ville imponere selv Else David Skolemester, efter princippet: jo flere af de dyre ord jo bedre.

I en karakteristik tilføjes ofte et ekstra: »rigtig, enormt, fantastisk, vildt, vældig, virkelig, i allerhøjeste grad, helt ærlig«.

Og mange krydrer teksten med overflødige nervøse tegn: udråbstegn, tankestreger (gerne sammen med kommaer) og prikker.

Man kan som regel godt gætte hvad der menes i de danske stile, men indholdet er camoufleret af sproglige omsvøb og formuleringerne overskrider jævnligt klichégrænsen; der er gået inflation i sproget.

Det er svært at sige om omsvøb er mere udbredt i dag end tidligere. Måske havde tidligere tiders gymnasieelever en mere uniformeret måde at opfatte danskstil-genren på, men betød det ikke blot at omsvøbene var af en anden art, en anden slags formler? I dag er der stor individuel variation – og nok også en større stilistisk frihed til de få der kan og tør boltre sig levende og spændende i sproget.

Både i skrift og tale træffer man i dag omsvøb i form af modebetingede floskler der i et bestemt tidsrum signalerer et gruppetilhørsforhold, men har det ikke altid været sådan?

Der findes en del sprogtyper, især mundtlige, der eksisterer i kraft af et fast system af klicheer knyttet til bestemte typer af situationer, f.eks. hilsesituationer. Afsender og modtager kender signalernes rituelle funktion, hvis de ellers er danskssprogede, og ved intuitivt at det er imod de sproglige spilleregler hvis man tager de sproglige omsvøb for pålydende. Det kan ligefrem skabe ubehagelige vibrationer, som jeg oplevede det ved et selskab, hvor følgende ordveksling udspilledes mellem to personer:

Person 1 (konventionelt, høfligt uinteresseret): »Nå, hvad går du så rundt og laver?«

Person 2 (en anelse desperat og bitter): »Jeg laver ikke noget« (= jeg er arbejdsløs)

Person 1 (tydeligt rædselsslagen over at være ramlet ind i en konfliktfyldt problemstilling og i et forsøg på at parere): »Nå, men det er jo også dejligt sådan bare at gå derhjemme.« – hvorefter hun hurtigt fjernede sig og efterlod et sprogligt tomrum.

Det var klart i situationen, at person 2 forventedes at have svaret: »Der er jo altid nok at se til« eller til nød: »Jo, det slæber da af« – men i stedet kastede hun sit frustrerede privatliv lige i masken på person 1. Det hører sig ikke til i en almindelig hilsesituation.

Konversationssprog består for en stor del af et udbygget system af affirmative omsvøb. Emnerne for konversationssproget skal være ukontroversielle, og formålet med denne specielle form for sprogspil er at de deltagende skal bekræfte hinanden og understrege en indbyrdes enighed, i sproglige variationer over mønsteret »ja, det er da også dejligt« eller »den slags kan man jo heller ikke«. Det minder mest af alt om den form for ping-pongspil hvor man netop ikke smasher eller laver skruede bolde, men hvor begge søger at holde bolden i spil og direkte lægger bolde op til hinanden.

Konversationen er vellykket, hvis der ikke opstår pinlige pauser eller forekommer uventede eller konfliktskabende elementer. Det er en mundtlig genre, hvor rytme, frasering og toneleje spiller en afgørende rolle – sammen med mimik og kropssprog, når det altså ikke sker via radio eller telefon.

Det er ikke så enkelt som det lyder, man kan nemt komme til at træde i spinaten. Men denne genre har også sine mestre, f.eks. Jørn Hjorting der hver onsdag formiddag i programmet »De ringer – vi spiller« professionelt demonstrerer en samtaleteknik, hvor affirmative omsvøb er klart overordnet det sproglige indhold.

Ud fra en intellektuel vinkel er det svært ikke at tage afstand fra det koncentrerede affirmative signalsprog, men i mindre doser kan den slags omsvøb udfylde et vigtigt sprogligt behov, hvis man f.eks. søger at trøste en der er ked af det eller vil opmuntre en person til at tale sig ud af nogle problemer.

Man kan bevidst udnytte sproglige omsvøb som et stilistisk virkemiddel til f.eks. at afvæbne indholdet af det sagte, som da TVA's journalist spurgte Hafnias direktør i anledning af betalingsstandsningen: »Hvorfor skal vi tro på dig **nu**«. Spørgsmå-

let var sagligt relevant i sammenhængen, men formelt set uforskammet, så han skyndte sig at tage brodden af det ved at tilføje: »... havde jeg nær sagt«.

En lang række fyldord har en udbredt og praktisk funktion som »fylde-pauser-ud-ord« i talesproget, en række lyde der leveres af højre hjernehalvdel, mens venstre hjernehalvdel søger efter noget mere interessant at sige. Den talende kører i sprogligt frigear. Typisk bruger en der bliver interviewet fyldord som »det vi skal henimod« eller »om jeg så må sige« alternerende med »æh« og »øh«. Det er naturligvis talesprogstræk af den slags der i skriftsprog bør redigeres væk før sproget når fra afsender til modtager.

Man kan også undertiden høre hvordan folk omvendt forsøger at transformere lidt tungt og stift skriftsprog til mere uformelt talesprog ved at tilføje: »og den slags« efter hver sætning. Nogle omsvøb har det med at blive til sproglige uvaner; vi kender alle nogen der uden at ville det kommer til at sige »ikke« eller »skulle jeg hilse og sige« for tit.

De fleste typer af sprogomsvøb vi møder i dag har nok altid eksisteret.

Er der overhovedet noget specielt ved omsvøbene netop i dag – udover de konkrete modevariationer? Det er der.

Den øgede informationsstrøm udsætter os hele tiden for ord, og mængden af ord har ændret ved hvordan også omsvøb fungerer. Medierne udsætter i dag hele befolkningen for samme sproglige påvirkninger. Både Ane i Kæret, filosofiprofessoren og yuppie-forretningsmanden påvirkes i de elektroniske og skrevne medier af samme konforme kodekultur i dag.

Sociolekterne var tidligere tydeligt afgrænset fra hinanden, i dag rammer de sproglige påvirkninger mere ensartet og når hen over mange sociale grænser. Der er næppe længere så stor forskel på høj- og lavstatussprog som tidligere. Min kultiverede dansklærer i gymnasiet talte i hvert fald ikke sådan som jeg med skam at melde selv undertiden kommer til at gøre det. Jeg note-

rede mig for nylig, at Mimi Jacobsen i et stort og sagligt interview i Weekendavisen havde bedt om ikke at blive citeret for de eder der ifl. journalisten flyder så rigeligt fra hende. Og vi er ellers begge to nydelige, sprogligt-akademisk uddannede kvinder i midten af fyrrerne! Tiderne er sandelig skiftet.

Mediesamfundet påvirker os ikke kun ved en afsmittende effekt, men måske nok så meget på en mere afgørende måde. Selve det at det er blevet så teknisk nemt at distribuere informationer medfører et krav om at informationerne skal komme i en næsten konstant strøm.

Poul Nyrup Rasmussen hævdede i »Information« at det kvantitative informationskrav påvirker tidens politiske debat meget negativt. Mediernes informationsstruktur tvinger politikere til at skyde fra hoften, til at svare på ofte store og afgørende politiske og moralske spørgsmål i lyn-interviews. Man kunne selvfølgelig forestille sig at de mange korte indslag førte til færre omsvøb. Men følgen er snarere at sproget bliver upræcist og fyldt med omsvøb, og mere afgørende: selve diskussionen forenkles og forfladiges. Denne overfladiske form for politisk debat medfører dels en række utilsigtede fyldord, men dels tvinges de der skal udtale sig til bevidst sproglig sløring, fordi de færreste kan og tør sige noget klogt på de præmisser. I stedet træder man sprogligt vande og siger noget som ingen husker og ingen bliver hængt op på.

Agurketidsartikler, dvs. ingenting blæst op til noget stort for at fylde avisen, breder sig til hele året, fordi der hele tiden skal være gang i medierne. Der udkommer tekst efter tekst, udsendelse efter udsendelse med pseudonyheder affattet i et sprog der er fyldt med floskler, men professionelt og smart afleveret. Det er sjældent at man virkelig bliver fanget ind af en artikel i dagens avis eller at en udsendelse i radio eller tv har et interessant budskab. Det er følgelig meget lidt af det man dagligt læser, hører og ser som man husker ud over øjeblikket. Der skrives og kommunikeres meget, for meget måske. Ind imellem ville man ønske Gutenberg ikke havde sat sig så magtfulde spor i vor kul-

tur. Man kunne engang imellem prøve at forestille sig at alt der blev udsendt skulle skrives i hånden. Så kunne det være at de kvantitative ophobninger erstattedes af kvalitative forbedringer? Konsekvensen af den linde strøm af informationer er, at en tilbundsgående debat om livets store spørgsmål er ved at forsvinde til fordel for hurtige, slagordsagtige fraser.

Fyndord sælger. Det ved den bevidste medieperson. Det siges at f.eks. Uffe Ellemann øver sig på at kunne servere fyndordene for journalisterne i det øjeblik han træder ud af sin ministerbil og tilsyneladende helt impulsivt leverer dagens overskrift. Det giver medietække, men en del fyndord er fyldord. Formuleringer som »Det er ikke nok at se på, om folk har jord under neglene. Vi skulle også se på, hvor meget jord der er mellem ørerne.« har en klar underholdningseffekt, men argumentationsværdien er hverken større eller mindre end i ordsprog som »lige børn leger bedst« eller »tyv tror hver mand stjæler«, indholdsfattige postulater der med et smæld men uden nærmere forklaring kan lukke munden på folk.

Tegnérs formulering om at det uklart sagte er det uklart tænkte er stadig sand. Sproglig sløring kan selvfølgelig skyldes sproglig usikkerhed, men er ofte udtryk for reel indre usikkerhed. Mange svøber sig i tomme ord fordi de ikke har noget egentligt budskab, hverken i dagligdagens sammenhænge eller i forbindelse med væsentlige konkrete eller abstrakte emner. Hvis man er fagligt usikker eller ikke kan strukturere et stof, så mangler også de præcise formuleringer. Det er ikke det samme som at »tale udenom«; problemet er når der ikke **er** noget at tale udenom, når det sproglige omsvøb fungerer som en maske man kan skjule sig bag. Klicheen slører afsenderen; der stikker sikkert en del blufærdighed bag brugen af omsvøbene. Det mærker jeg tydeligt i de danske stile. De unge er massivt påvirket af mediernes sprog: det journalistiske, reklamesproget, tv-seriernes, pop- og sportverdenens sprog. Sproget når dem først og fremmest gennem øret og øjet i form af talt sprog og billedsprog. De

hører og ser mere end de læser, og mange er ikke vant til at skrive selv eller tale i længere sammenhængende sproglige sekvenser. Kun få af dem er vant til at argumentere stringent. Og stillet over for kravet om at skulle sige eller skrive noget sammenhængende, griber de efter de sproglige mønstre de har hørt før; og mediernes sprog har prestige. Journalist eller endnu bedre, studievært i tv, det er fremtidsdrømmen for mange unge mennesker.

»Hvorfor lyder det meste af det jeg har læst som noget jeg har hørt før?« spørger Poul Erik Tøjner i Weekendavisen i juni 1992 i en artikel om årets danske studentereksamensstile. Og svarer: »Fordi jeg har hørt det før. I tv nemlig (...) Det ene unge menneske efter det andet formulerer sig med tilsyneladende sikkerhed, men sikkerheden er lånt, den er ikke tilegnet.«

De modeller vi udsættes for er svære at hamle op med rent designmæssigt. Det skyldes nok i høj grad at den avancerede teknik er i stand til at tilføre en udsendelse en professionel finish, også selv om indholdet er tyndt. Vi kender det typisk fra rockmusik, hvor selv den talentløse kan få det til at lyde af en hel masse når først teknikken hjælper til. Formen bliver en meget væsentlig del af helheden.

Det er et krav at der skal være en underholdningseffekt ved alt, og det samlede image i præsentationen er afgørende. Dette formidlingskrav om underholdning gælder ikke kun regulære underholdningsudsendelser eller -artikler, men også informative og problemdebatterende indlæg. De fleste undervisere i de senere år har mærket konkurrencen fra mediernes måde at formidle stof på; angsten for at være »kedelig« er blevet et hårdt pres for mange. Det er nyt, den tanke havde ikke strejfet min tysklærer i tresserne.

Det er derfor heller ikke unaturligt at eleverne af angst for selv at skulle lave ord og sætninger prøver at gengive den sproglige stil de kender fra medierne. Playback-effekten giver tryghed. Sproget indgår i en konform kodekultur der kun brydes af de få. Men man kunne jo også spørge, om det egentlig er rime-

ligt at de unge skal kunne udtrykke en moden og afklaret holdning til livets store og vigtige spørgsmål om f.eks. politik og moral, når de sidder 5 timer i en gymnastiksal.

Stillet overfor danskfagets essayagtige opgaveform føler mange sig hjælpeløse som Radise-Trine i følgende udbrud: »Stileprøve! - Jeg er fortabt. Hvorfor kunne hun ikke give os en genfortælling eller en referatstil? Jeg hader når jeg skal vide noget om det, jeg skriver om ...« - og kunne man tilføje: » ... eller mene noget selvstændigt om«. Man kan ikke formulere sig elegant, nuanceret og præcist, hvis man ikke har noget behov for at formidle noget som helst; så bliver sproget i stedet ubehjælpsomt og fyldt med floskler.

Der er i de seneste år også herhjemme kommet i gang i debatten om hvordan man lærer eleverne at formulere sig. Løsenet er: procesorienteret skriveundervisning, hvor læreren som i et værksted lærer eleverne at skrive mens de skriver, i stedet for - som tidligere tiders skriveundervisning - blot gang på gang at demonstrere ved hjælp af røde streger og en karakter, at det kan de eller kan de ikke. Eleverne skal lære selv at styre deres formuleringer. De skal lære at opøve og få tillid til deres egen kritiske sans så de ikke blokeres af angst for deres egne ord. De skal lære at holde af at genlæse deres egne tekster og at redigere i dem. Hvis vi som dansklærere skal lære dem at bruge sproget entydigt og klart, forudsætter det at vi hjælper dem til at opbygge et register over sproglige variationsmuligheder. Det får de kun ved at læse hvad andre har skrevet, ved selv at skrive meget og ved at vi søger at gøre dem bevidst om sprogets mange nuancer og udtryksmuligheder. Jo mere utrænet en sprogbruger er, jo mere må man efterligne. Det er der ikke noget nyt i, børn lærer ved at efterligne. Det springende punkt bliver at få dem ud over en ukritisk reproduktion ved at hjælpe dem til at blive sprogligt bevidst om forbilledernes stilistiske virkemidler og så selv bruge dem efter et bevidst valg i en konkret sammenhæng.

Men elevernes formuleringsmæssige usikkerhed skyldes ikke

kun sproglig usikkerhed og manglende træning, men også mangel på viden, meninger, argumentation og mangel på behov for at udtrykke meninger, tanker, følelser.

Det er lige så afgørende at vi lærer dem hvordan man overhovedet får en mening, samler materiale, tager stilling, argumenterer, analyserer, kritiserer og vurderer.

Det forudsætter at vi på ægte sokratisk vis stiller dem spørgsmål der bringer dem i skred og lærer dem selv at stille relevante spørgsmål til et emne, så de kommer videre. Teknikken er egentlig ikke meget forskellig fra situationen ved f.eks. et middagsselskab, hvor man havner ved siden af en bordherre/-dame der ikke appellerer til det mest sprudlende i en. Så gælder det om at finde »a question he/she can't resist«, det spørgsmål der kan åbne for en dialog. Det er næsten altid de spørgsmål der er konkrete, helt nede i detaljen. Store åbne spørgsmål à la »Hvad mener du om livet?« eller »Hvad kan du fortælle noget begavet om?« vil lynhurtigt få de fleste til at føle sig elendigt tilpas og klappe totalt i, ved middagsselskabet og i undervisningssituationen.

Præcis spørgeteknik kan danne grundlag for elevernes research-arbejde, og de notater der kommer ud af denne proces kan blive til den råtekst, som de siden kan redigere på, ligesom man klipper en færdig film til af kilometervis af råfilm.

Det er de færreste der skal være beåndede forfattere og det er de færreste der bliver i stand til at skrive smukt sprog, men de fleste kan lære at formulere sig rimeligt håndværksmæssigt sikkert. Det vil bl.a. sige at de bliver bevidst om hvordan sproget fungerer og at der er lige så mange udtryksmæssige nuancer som der er situationer de kan bruges i. Der skal mod til at have talent, sagde Brandes fyndigt i sin karakteristik af H.C. Andersens sprog. Og mod kræves der for at gå på tværs af det forventelige.

Der er i dag ofte en tendens til at give entydige opskrifter på det gode sprog, som skal efterligne den smarte, journalistiske stil: konkret, direkte, lav LIX, korte sætninger, ingen fremmed-

ord. Men jeg synes man glemmer at denne sprognorm ikke nødvendigvis er et ideal i sig selv, lige så lidt som omstændeligt sprog med unødige omsvøb er det. Alt behøver ikke være underholdende eller forenklet. Også højtideligt sprog, fremmedord, lange sætninger (der vel at mærke hænger sammen) har en berettigelse, hvis det sproglige indhold er højtideligt eller vanskeligt tilgængeligt. Den gode sætning er hverken lang eller kort, den har den længde den nu engang skal have ud fra sammenhængen. Målet er at kunne bruge sproget med smidighed, variation og bevidsthed i forhold til indholdet og til adressaten.

Der er også brug for omsvøbene. Det er ikke altid relevant at formulere sig entydigt og enklest muligt. Også omsvøb kan fungere som et stilistisk virkemiddel, og det er noget andet end de omsvøb der smutter med af mangel på sproglige valgmuligheder og af mangel på indre sikkerhed. At bruge omsvøb kan være bevidst at spille på sprogets udtrykslag.

Det er vigtigt ikke at være bange for sproget, og måske skyldes manges skriveblokering at man i dag krampagtigt søger efter at virke interessant eller original, på samme måde som i medierne. I en husstandsomdelt reklame for »Alt for damerne« kan man læse at tidens modetendens går i retning af individualisme; det er moderne at være anderledes. Men anderledes i forhold til hvad?

Det gode sprog hænger sammen med behovet for at udtrykke et budskab, men det er de færreste der har mod til at holde mund, når de ikke har noget at sige.

En af de stærkeste medieoplevelser jeg mindes var, da 18.30-radioavisen en dag sluttede 8 minutter før tid og speakeren sagde: »Det var alt hvad vi havde valgt at bringe i denne udsendelse.« Og så fulgte 8 minutters pause inden næste indslag. Lige først gav det et gib i mig, men derefter oplevede jeg det som en befrielse. Det var som om nogen virkelig havde foretaget et kvalificeret valg i stedet for at udfylde den tilmålte sendetid med kommunikationsforurening.

EVA HELTBERG

(tidligere Uhrskov). F. 1946. Cand.mag. i dansk og lingvistik. Studielektor. Underviser i dansk på Frederiksberg Studenterkursus (fra 1974). Undervisningsassistent ved Institut for Lingvistik 1975-81. Medlem af læseplansudvalget for dansk i gymnasiet (1988-bekendtgørelsen). Har skrevet en række artikler og bøger om sprog, bl.a. *»Tværsproglig grammatik«* (med Peter Harder og andre, Gjellerup Media 1978), *»Ind og ud af sproget«* (med Lis Levinsen, Gjellerup & Gad 1986), *»Sprog i dansk«* (med Jørn Lund, Gyldendal 1989), *»Støj på ledningen«* (Gyldendal 1990). Redigerer *Gyldendals Sprogbøger* sammen med Jørn Lund.

Omsvøb uden indhold

Om sproget i petitjournalistik

Erik Hansen

Petitjournalistik har fået navn efter skriftstørrelsen *petit*. Det var oprindelig kortere avisartikler af underholdende og mindre væsentligt indhold, som blev sat med lille skrift, så læserne hurtigt kunne skelne mellem det tunge og det lette stof.

I vore dage er *petitjournalistik* stadig en, lidt nedsættende, betegnelse for korte, underholdende artikler om ikke alt for vigtige emner, men artiklerne er ikke sat med petit. Alligevel er de letgenkendelige, nemlig ved deres placering i avisen, deres illustrationer – og deres sprog.

Det usynlige værktøj

Det er med sproget som med andet værktøj: når det fungerer som det skal, lægger man ikke mærke til det. Selvfølgelig kan jeg både se, høre og føle brændesaven, topnøglen og skrivemaskinen, nemlig som underordnede elementer i arbejdsprocessen. Men er saven sløv, hvis topnøglen smutter eller skrivemaskinen går i stykker, så lægger værktøjet beslag på min opmærksomhed for sin egen skyld, og det betyder at der er noget galt.

På samme måde med sproget. Hvis jeg efter at have læst en interessant kronik ikke har nogen som helst erindring om den sproglige form, så har det fungeret som det skal, som det medium der uden forstyrrelser har formidlet information til mig. Men kræver sproget min opmærksomhed på grund af uklare formuleringer, uransagelig sætningsbygning, klicheer, ukorrektheder, stavefejl osv., så forstyrres min læsning. Sproget har ikke fungeret godt nok, det har gjort opmærksom på sig selv og stjålet opmærksomheden fra indholdet eller budskabet.

Sammenligningen mellem sprog og andet værktøj holder ikke helt. Det kan nemlig være nyttigt og ligefrem nødvendigt at lade sproget gøre opmærksom på sig selv. Det er det der sker når man bevidst afviger fra normen og giver læseren eller tilhøreren noget andet end han havde ventet. Som når man læser i en leder i Weekend Avisen (21.-27.8.92):

> Socialdemokratiets formand Poul Nyrup Rasmussen er en beskeden mand. Han har også meget at være beskeden af.

Vi kender *være stolt af noget,* men *være beskeden af noget* er en nydannelse, og den lægger man mærke til. Ligesom når Hans Scherfig skriver at Jacob Paludan

> nærer en lidenskab for alt, hvad der er nogenlunde naturstridigt (Naturens uorden, 1965).

Her er det *nogenlunde* der bruges på en iøjnefaldende måde. Formålet er ganske klart: Forfatterne har skabt nogle nye betydninger og fået sagt noget på en kort og rammende måde, som det ellers ville være meget besværligt at udtrykke. Som når en journalist omtaler de såkaldte *fundraisers* som *nålestribede raslebøsser* (Politiken 18.3.92). Forskellige organisationer og foreninger ansætter meget professionelle handelsuddannede folk til at skaffe midler fra fonde og legater: *nålestribede raslebøsser.* En lynhurtig sproglig kortslutning hvorved en ny betydning opstår. Samme sproglige teknik som i digtningen.

Følgende tekststykke indeholder også nogle sproglige nyheder og overraskelser; resultatet er dog næppe nye betydninger, men et stærkt ironisk tonefald, som den sagtmodige cyklist bruger for at hænge de oversmarte bilister ud:

> Alle vi mænd, der har sparsom tid – og bil – kender situationen: På vej ind til kontoret, midt i de sure morgenkøer,

styrer man vognen erfarent med de yderste fingernegle, altimens man spyr ordrer ind i sin mobiltelefon. Pludselig må man hugge bremserne i for rødt lys. Og så er det frem med barbermaskinen, den lækre batteridrevne. For nu er det tid til at knase sig maskulint igennem de skægstubbe, man ikke nåede at fjerne hjemmefra. [...] Men tillad mig en lille tilståelse: Jeg har hverken rottweiler, vogn eller mobiltelefon. Jeg er en af storbyens mange cyklister, der maser sig tålmodigt frem i regnen, mens batteridrevne mænd barberer sig forbi i deres biler (Politiken 30.4.92).

Den petitjournalistiske kreativitet

Hvad er det der gør at det foregående er et stykke rap og munter brugsprosa, mens følgende er en træls gang petitjournalistik:

[...] Til gengæld er Monaco det eneste sted, som jeg har besøgt, hvor jeg fik fornemmelsen af, at mine penge ikke var så gode som andres.

So what som defaitisterne siger i New York. Monaco ville fylde en tredjedel af Central Park, hvis man besluttede sig til at flytte herligheden dertil. Enhver ved jo, at tåber får bugt med hver en krone, og i dette forgyldte solstinkende fyrstedømme er forskellen på millionærerne og vi andre kun, at det sker for alle. På ét eller andet tidspunkt. Hvis man ved åbningstid f.eks. opholder sig på casinoets trappetrin, er det med livet som indsats, og risiko for at blive trampet ned for fode af en horde af milliardærer, der, af ingen ved hvem, tilsyneladende er drevet på vild flugt som de gnu'er, der på savannaens afrikanske vidder bliver jagtet af løvinder (Politiken 10.9.91).

Forskellen er at forfatteren af den første tekst ved hvad han vil når han laver spræl med sproget. Når han f.eks. skriver om de

mænd der *barberer sig forbi* får han bl.a. sagt at de hellere burde koncentrere sig om at køre.

Den anden tekst er også kreativ i den forstand at forfatteren giver læserne sproglige overraskelser, ikke blot ufrivilligt ved regulære stave- og sprogfejl (bl.a. trediedel, gnu'er, savannaens), men ved beregnede afvigelser fra normen. Her er det imidlertid slapt og mislykket: Hvad mening giver *solstinkende*, og hvad fortæller den langtrukne sammenligning med de på de afrikanske savanner af løvinder jagtede gnuer? Hvordan skal man forstå den oplysning at man opholder sig på trappen dels med livet som indsats, dels med risiko for at blive trampet ned?

Her har vi den typiske petitjournalistiske sprogbrug. Forfatteren lader skrivemaskinen løbe, han gør sig umage for ikke at skrive kedeligt og almindeligt, men han mener ikke noget alvorligt med sine sproglige eksperimenter. Kreativiteten er dækningsløs.

Signalement af petitjournalistikken

I en meget morsom artikel i Mandens Blad 1936 nr. 8 har Jacob Paludan et essay om petitjournalistikken. »Der er noget hyggeligt ved den;« skriver han ironisk, »man kender alle Udtrykkene, de er nøjagtig som et Kukker-Ur, der falder i Slag, og mens Tider skifter og Slægt efter Slægt segner hen paa Nornens Bud, forbliver Petit-Journalistikken sig selv lig – det maa vi da haabe.«

Paludan beskæftiger sig kun med petitjournalistikkens klicheer. Det er en meget rammende karakteristik han giver, og de fleste af klicheerne er såmænd levende den dag i dag.

Men det er ikke rigtigt at betegne petitjournalistikkens sprogbrug som stereotyp og ukreativ. Det karakteristiske er netop at petitjournalisten skyr det almindelige, grå udtryk – ligesom lyrikeren, revyforfatteren, kulturessayisten, romanforfatteren.

Et af genrens vigtigste stilmidler er klicheen. Lad os lige slå

fast hvad en sproglig kliché er. Det er en formulering der afviger fra det almindelige og forventede, men uden at være noget nyt, originalt og overraskende. »Er kommunerne så forberedt på at hjælpe de ledige?« er den almindelige, neutrale formulering. »Er kommunerne gearet til at hjælpe de ledige?« er en klichéformulering. Med udtrykket *gearet til* forkaster journalisten det neutrale udtryk og foregiver dermed at være opfindsom og kreativ. Men idet han griber til en ganske vist sjældnere, men dog fortærsket formulering, viser han sig som en stilistisk småsvindler: Han foregiver at være kreativ uden at være det.

Klicheen

Klassiske petitjournalistiske klicheer, allerede nævnt af Paludan, er *den brune drik* i stedet for kaffe, *den gamle have* for Tivoli, *de uimodståelige skaldyr* for østers; og man skriver ikke at der var mange mennesker på stranden, men derimod at *en sværm af solbrunet ungdom tumlede sig på stranden.*

Eksempler på moderne klicheer er: »I nogle år har det givet husets beboere [...] så mange problemer, at de nu foretrækker *at forlægge recidensen* [således stavet] til et sted hvor der i det mindste er tørre forhold« (Politiken 7.8.92).

»Til at instruere sig *udi fægtningens kunst* har de to unge Søren'er en tredje Søren« (Politiken 11.9.82).

»Som fagmand tilhører Ole Mathiesen *en måske uddøende race*« (Politiken 30.11.87).

»[...] siger Kirsten Egelund, der sammen med sin *husbond*, Jørgen Egelund, flytter til midlertidige lokaler i Landemærket« (Politiken 7.8.92).

»Danmark *har ondt i* troen« (Politiken 26.8.91).

»Karen Blixen *roterede af fryd i sin grav* på Ewalds Høj bag i Rungstedlunds park i går, da dronning Margrethe og Prins Henrik i spidsen for en stor udvalgt skare var til gæstebud for at indvie Karen Blixen Museet i forfatterens mangeårige hjem« (Politiken 18.5.91).

Princippet er altså bare at finde på noget der ikke er en udtryksmåde lige ud ad landevejen.

Der kan være god mening i at omskrive et udtryk fra det almindelige og forventede til noget andet. Skriver man *EF's eneste skandinaviske land* i stedet for Danmark, har man markeret hvad det er ved Danmark der er det væsentlige i lige denne sammenhæng.

Omskrivningen, det alternative udtryk, er et vigtigt træk i petitjournalistikken. *Royal* for »kongelig« er et eksempel: » Kokasser og royal æstetik« (Politiken 22.3.92). »Der bliver vinket til det royale par« (Københavns Radio 10.6.92). Det stateligc danske ord *kongelig* erstattes med et akavet fremmedord uden nogen sproglig begrundelse i indholdet. På samme måde har vi en betydningsmæssigt ubegrundet omskrivning i »[...] men så kom der sand i maskineriet, da *en vis hr. Hussein* invaderede Kuwait« (Politiken 1.8.92).

Noget tilsvarende har vi i en formulering som »Den *tvistede* sag starter i 1966« (Politiken 29.12.88). Her har journalisten, sandsynligvis under engelsk indflydelse, valgt et ord som vil være uforståeligt for mange læsere. Men mere interessant bliver det senere i samme artikel: »De næste *styrvolter* i sagen opstår, da Aaberg klager til boligministeren«. Forfatteren har sikkert med petitjournalistisk rutine villet vælge *volte* for endelig ikke at skulle skrive *vending,* men når maskinen løber af sig selv og man ikke tager ordene alvorligt, kan det blive til det i sammenhængen ganske meningsløse *styrvolter*!

Man kunne få den idé at det var generthed der var grunden til denne anstrengte omskrivning: »EF skal nu også standardisere og harmonisere de små gummimænd, herrer påfører sig for at undgå diverse smittefarer, når de hygger sig med damer« (Politiken 24.6.91). Men næste sætning lyder, uden svinkecærinder: »Og det skal EF, fordi harmoniserede kondomer er det bedste middel mod AIDS.« Så det *var* altså petitjournalistisk skaberi!

Den sproglige krampe kan i øvrigt brede sig helt ind i grammatikken og give ganske udanske formuleringer: »Cupido er dannet fitness-erotik [...] skrevet for damer, *hvad jo ikke er vanligt*« (Politiken 1.8.92).

Billedsproget

Formålet med at bruge sproglige billeder er at gøre noget anskueligt for læseren eller tilhøreren. Sophus Claussen taler om *Troskab som Favnebrænde*, og Johannes V. Jensen skildrer en flod ved at skrive at *Det brødes i den af Strøm og Bølger som et Tog af vilde Okser; Malstrømme og store blanke Gulve af Vand, som spejlede Himlen og de uendelige Skove, skred tyst omkring Næssene.*

Det karakteristiske billede i petitjournalistikken viser en tanketomhed som svarer til de andre træk. Billedet består af uforenelige elementer og illustrerer intet: *Østersøen oversvømmet med giftgasser* (Politiken 23.3.92). Hvordan oversvømmer man et hav? *Øresundstunnel på banen igen* (Politiken 20.3.92). Det er meget svært at se en tunnel anbragt på en fodboldbane, og billedet fungerer ikke – højst som en udbrændt kliché.

Overskriften *Pastabølgen raser over hele verden* (Politiken 7.3.92) betyder »pastaretter er blevet almindelige overalt«. Man kan vel til nød forestille sig en dvask dønning af sejtflydende pasta, men ligefrem en rasende bølge stiller urimelige krav til læserens fantasi. Yderligere er det sådan at rasende bølger er noget farligt og fjendtligt; ikke desto mindre bliver de her brugt til at skildre noget behageligt og populært, altså igen et usammenhængende billede. Effektjageri uden ansvar.

At tage sproget alvorligt

Her kommer til slut et prøvekort på alle de vigtigste af petitjournalistikkens virkemidler. Det stammer fra kerneområdet, nemlig korte meddelelser om folk der har fødselsdag eller jubilæum, har fået høje stillinger eller ordener, eller på anden måde skal fejres:

Det er ikke enhver beskåret at få afholdt et symposium til sin ære, når klokken falder i slag og aldersgrænsen ikke længere er et fata morgana men en realitet. Men dette og utvivlsomt meget mere vil blive professor, overlæge, dr.med. Helge Baden til del, når han på tirsdag takker og bukker efter et langt liv i Minervas tjeneste.

Mange vil sige farvel til Baden, og minsandten om ikke amtsborgmesteren himself, Per Kaalund, har indskrevet sig i talerrækken [...] (Politiken 19.4.91).

Tager man sproget alvorligt, sørger man for at det man siger eller skriver er sandt, at det er noget væsentligt, noget som de andre har brug for at få at vide og kun det; og man sørger for at udtrykke sig klart og forståeligt.

Petitjournalistikken er jo ikke specielt løgnagtig, og den er heller ikke svær at forstå! Men det er sjældent den beskæftiger sig med væsentlige emner. Til gengæld for det meget sparsomme indhold søger petitjournalistikken så at gøre selve sproget til noget der fanger læserens opmærksomhed. Sproget skal være en oplevelse, ligesom i skønlitteraturen.

Men det bliver kun til stilistisk uredelighed, og den sproglige kreativitet forbliver noget rent overfladisk, kluntede klovnerier som ikke skaber eller støtter indholdet i teksten.

Omsvøb uden indhold.

ERIK HANSEN

F. 1931. Professor i dansk sprog ved Københavns Universitet. Medlem af Dansk Sprognævn fra 1973, formand fra 1985. Ekstern sprogkonsulent ved Danmarks Radio.

Om omsvøbs svøbe

Klaus Kjøller

Omsvøbene rammer en når man mindst venter det.

På en ferie oplevede jeg hvor dybt omsvøbenes hærgen havde angrebet selv mig som allerede dengang nød en vis anseelse som Den klare Tales guru. Ud fra en videnskabeligt baseret tro på virkelighedens uudgrundelige bundløshed åbnede jeg for de regionale nyheder. Efter et par muntre strofers klokkespil sagde en nydelig bornholmsk stemme:

– Her er Bornholms Radio med nyhederne. Der er ingen nyheder i dag, så vi går direkte over til vejrudsigten ...

Stemmen var mild og troskyldig. Jeg vaklede mellem forargelse og hånlatter. Men de omkringsiddende indfødte bornholmere lyttede koncentreret til vejrudsigten. Jeg indså flovt hvor langt forud for mig de var i den rette forståelse af mediernes funktion. De havde jo helt ret: Hvorfor i alverden sende nyheder hvis der vitterligt ikke var nogen nyheder at sende? Min reaktion viste hvor afhængig jeg var af nyhedsudsendelsernes daglige dosis af indholdsløse omsvøb. Nu blev der tid til et udmærket stykke lokal musik i stedet.

Lad disse modige bornholmere vise os vejen! Hvem har sagt at der absolut hver dag er nyheder til den halve time en nyhedsudsendelse i tv varer? Hvornår får de nationale stationer det samme mod som denne ydmyge regionale station til at indrømme at der er dage helt uden nyheder? Skære igennem omsvøbene og sige os sandheden?

Imens vi venter kan vi tage fat på at forbedre os selv. Det er helt urimeligt at kræve af journalisterne at de skal tale enkelt og klart, mens vi samtidig selv taler hinanden til bevidstløshed. Tænk bare på hvad der vil være vundet i effektivitet hvis folk

lærte sig at sige ligeud hvad de ringer for, når de bruger telefonen:

- Hallo.
- Moster Olga er død. Farvel.
- Farvel.

Sådan: klare enkle budskaber uden svinkeærinder.

De nationaløkonomiske konsekvenser af at bruge telefonen uden omsvøb er enorme. Hvis alle brugte telefonen lige så effektivt som de ansatte i bankernes arbitrage-afdelinger, som kun råber tal til hinanden i mindst to forskellige telefoner samtidigt mens de holder øje med kursernes bevægelser på 4-5 computerskærme, så ville både vores underskud på statsfinanserne og underskuddet på betalingsbalancen blive vendt til overskud. Tidsspildet med omstændelig pølsesnak er gigantisk.

Enhver bureaukrat har en telefon. Topbureaukrater har ofte så mange at de har sekretærer til at passe dem. Disse sekretærer skal så igen have deres egen telefon. Altsammen fører det til snak, snak og snak. Hvis man gjorde det til en national dansk skik at kommunikere kontant og uden falbelader, så kunne statsministeren sagtens klare sig med en enkelt bærbar telefon.

Der er også meget at hente på kønslivets område. Kan man tænke sig noget mere latterligt omstændeligt end en forførelse? Stearinlysene, det røde oksehøjreb og Riojavinen fra egefad, det sorte, pirrende undertøj fra Daells Varehus. Hvilket spild! Enhver ved jo hvad det ender med. Tag dog den lige vej. Hvorfor først have besvær med at pakke ind, når meningen alligevel er at pakke ud?

Også hele det religiøse område er plaget af omsvøb. Til hvad nytte alle disse sirligt udskårne prædikestole? Hvis præsten ikke kan prædike fra gulvet, så lad ham stå på en almindelig stol. For min skyld gerne én med høj ryg.

Mange altertavler er udstyret med gesvejsninger og forsiringer som ikke bare er overflødige men som står i direkte kontrast til kirkens enkle budskab.

Det samme gælder ritualerne omkring dåb, konfirmation,

vielse og begravelse. Skal det f.eks. absolut være nødvendigt at spille og synge i den anledning? Kan det fysiske vand som præsten kommer over barnets isse ved dåben ikke bare symboliseres ved at han gør bevægelsen *som om* vandet er der? Så vil man kunne spare hundredvis af døbefonte landet over og en hel masse vask af det viskestykke degnen rækker præsten efter gerningen, så han kan tørre hænderne – foruden megen barnegråd.

Så er der det politiske. Det er umuligt at skrive om omsvøbs svøbe uden at komme ind på det politiske.

Hvorfor går man ikke direkte til sagen i politiske forhandlinger? Skær dog alle de indledende manøvrer med overbud og underhåndsaftaler væk. Spar os dog for alt dette sejpineri omkring finansloven hvert år. Erfarne rotter på Christiansborg ved jo godt hvordan det ender. Begynd derfor med allesammen at fremlægge det kompromis som I godt ved I ender med. Og tag så på en velfortjent lang juleferie. Tænk på hvor meget avispapir det vil spare! Hvor mange ubegribelige nyhedsreportager fra Christiansborg i tv-aviserne vi vil slippe for. Og hvor mange ærgrelser man vil undgå rundt om i stuerne når løfter ikke svigtes fordi de slet ikke er blevet givet.

Også erhvervslivet skal have et par ord med på vejen: Her er vi danske nemlig på det seneste gået i spidsen på en måde som har vakt international opsigt. Jeg tænker på de ultrakorte generalforsamlinger som afholdes når et selskab går i betalingsstandsning eller konkurs. Måske er man endog gået for vidt. Syv minutter kan næsten være for lidt når der både skal ringes med dirigentklokke, vælges dirigent, fotograferes, tales – eventuelt med besvimelsesanfald – og vælges ny bestyrelse og suppleanter. Man kan i hvert fald godt forstå skuffelsen hos den lille aktionær som har taget intercity-toget fra Vrå i Nordjylland tidligt om morgenen. Hele den lange vej og så hverken brød eller skuespil, men bare de kolde juradrenges usynlige hug med snit så fine at hovederne bliver siddende indtil ofrene selv nikker.

Men i langt de fleste tilfælde fyldes tiden – den til formålet afsatte traditionelle tid – stadig ud med snak. Jo flere der trommes sammen og jo længere væk fra de kommer, jo længere skal mødet, generalforsamlingen eller kurset vare. Her er folk som behersker omsvøbenes kunstarter guld værd. Det er en mødeleders, generalforsamlingsdirigents og kursusleders vigtigste opgave at sørge for at den afsatte tid fyldes ud. At man på værdig vis når frem til næste måltid eller kaffepause. Enhver uplanlagt pause i talestrømmene er symptom på den fiasko alle frygter.

Skær det dog væk! Lad os lære at betragte pauser og stilhed som symbol på den renhed og enkelhed der opstår hvor omsvøbene er skåret væk! Lad vores land gå i spidsen som vi gjorde det med nej'et til Unionen og Europamesterskabet i fodbold. Lad os skabe Danmark om til et stramt, effektivt land uden omsvøb. Forbyd ved lov møder som bliver ved selv om emnet er udtømt, nyhedsudsendelser som kværner løs selv om intet nyt er sket og lærere som taler eleverne til døde mens de venter på klokken.

Og når vi nu alligevel er i gang med at rydde op, så må vi ikke glemme at mennesket jo egentlig selv er et omsvøb i universet. Ingen tvivl om at verden ville være meget mere enkel, direkte og ligeud – langt mere geometrisk fuldkommen og rationelt gennemskuelig – uden mennesket. Eller tag en giraf som yndefuldt spankulerer over en afrikansk savanne: Kan der tænkes et mere grotesk omsvøb på universets perfekte krumninger og harmoniske energikurver? Eller tag et tordenskrald over Råbjerg Mile, et mylder af valmuer i en grøft eller Uffe Ellemann-Jensens overskæg. Tag hvad som helst. Altsammen rablende ufornuftigt og skrigende overflødigt. Lige fra Big Bang og til i dag og ind i al overskuelig fremtid: omsvøb på omsvøb.

Det er på tide at se det i øjnene og drage konsekvenserne: Først den dag om ca. 15 mia. år hvor universet igen er samlet i det ene punkt hvorfra det i sin tid eksploderede vil omsvøbet være endeligt forbi.

KLAUS KJØLLER

Lektor ved Københavns Universitet. Uddanner bl.a. humanister som kommunikationskonsulenter til erhvervslivet og det offentlige. Han har skrevet bøger om politikeres sprogbrug i tv og i Folketinget, bureakrat-sprog og om organisationernes og mediernes virkelighedsopfattelse. Har desuden udgivet *Manipulation – en håndbog* (1991) om hvordan man får sin vilje på andres bekostning, samt i 1992 *Den tv-skabte virkelighed. Tv-avisernes 12 historier,* som handler om de faste skabelon-historier som fortælles igen og igen, og som giver seerne en illusion af at forstå.

Folkets stemme?

Kristian Hvidt

Vandrehallen på Christiansborg har store kalkede murflader, som råber på dekoration. Da hallen i 1918 skulle tages i brug, hjalp politikeren og pædagogen Herman Trier arkitekten med at udfylde de bare vægge. Han fik maleren Rasmus Larsen til at illustrere danske ordsprog om politik i den lange frise over panelerne. Men oven over frisen forfattede Herman Trier selv nogle moralske sentenser, som Rasmus Larsen overførte til murenei kunstfærdige indramninger. Over kaminen står således:

> På Rigets Borg
> skal i dens Mødesale
> med Folkets Stemme
> Folkesjælen tale.

Dette stykke politisk omsvøb anslog meget rammende det patetiske toneleje, der blev brugt i skrift og tale, da Rigsdagen efter valget i marts 1918 samledes meget højtideligt igen for at tage den nye grundlov af 1915 i brug og samtidig flytte ind på det helt nyopførte tredje Christiansborg.

I den nye folketingssal var der sørget for, at »folkets stemme« fik et værdigt podium. En talerstol var overhovedet en nydannelse i tinget. Indtil 1913 talte medlemmerne fra deres pladser, som derfor var forsynede med drejelige stole, så man kunne vende sig efter lyden. Men da mange talere hviskede eller mumlede, når de talte og stenograferne måtte løbe rundt i salen med små skamler for at fange ordene, indførte man altså en beskeden talerstol endnu medens møderne holdtes i den gamle kaserne i Fredericiagade.

Men fra den monumentale taleplads ved siden af formanden – hele opbygningen er opført af en mønsk møllestub og kan ligne det pansrede førersæde på et køretøj – har folkets stemme altså lydt i nu 75 år. En overvældende ordmængde er kommet fra denne talerstol – så uoverskuelig, at kun meget få har turdet give sig af med at karakterisere, endsige vurdere disse mange udtryk for folkelig talekunst.

Til et sådant lingvistisk studium foreligger ellers et enestående kildemateriale i det komplette sæt af båndoptagelser fra Folketingets møder, der fra ca. 1965 og til nu opbevares på Statsbiblioteket i Århus. Danmarks Radios stemmearkiv har desuden uddrag af debatter i tinget helt tilbage til 1945. Man kan altså gøre studier i det »officielle« danske talesprogs udvikling gennem ca. 40 år og det i dets fulde bredde; for tingets medlemmer repræsenterer jo efter et sindrigt valgsystem dialekter fra alle dele af det danske land, desuden så at sige samtlige sociale lag og alle aldersklasser mellem ca. 20 og 70 år.

Mange lærde folk vil nok sige, at talerne i Folketinget ikke repræsenterer normalt mundtligt dansk. Det er jo politikersprog. Dertil er at svare: hvem taler ikke fagsprog, når de er på arbejde? Normalt dansk tales vel ikke kun i fritiden. Politikere taler fagsprog, bl.a. fordi de ikke kan undgå at påvirkes af ordvalget i de lovforslag og betænkninger, som de skal tale om.

Lov- og kancellisprog er som bekendt præget af omsvøb, og når det oversættes til talesprog bliver det ikke mere korrekt. I øvrigt må det fastslås, at omsvøb ikke er en negativ, men en positiv del af talekunsten, retorikken. Det overbevisende argument skal jo indsvøbes i en blomstrende sprogdragt for at få den rigtige virkning og ikke såre mere end nødvendigt.

Vigtigere end det sproglige studium af talerne er selvfølgelig talernes indhold, deres hensigt og virkemidler. Også det er et uoverskueligt og nærmest umuligt emne at beskrive – talemængden knuser vurderingsevnen. At høre på forhandlingerne i længere tid er sløvende, men at læse dem i Folketingstidende siden hen nærmest bedøvende. Den eneste, der har for-

søgt sig med en karakteristik af den politiske talekunst, er juristen Sven Clausen.

Sven Clausen var professor i statsret og en ivrig deltager i sin tids kulturpolitiske debat. I 1949 udgav han over 100 sider om »Talernes Præg« i bind 4 af det store værk om Rigsdagens historie i 100 år. Det er en spændende, men temmelig usammenhængende afhandling, der rummer mange kloge iagttagelser, men også meget snak, som forvirrer mere end belyser.

Hovedindtrykket af Sven Clausens værk er – selvfølgelig kan man næsten sige – at det fra 1849 til 1949 var gået jævnt ned ad bakke med talekunsten. Tilsyneladende begyndte folkestyret med en retorik à la det romerske senat på det gamle Christiansborg, men efterhånden sank talernes kvalitet jævnt indtil 1949. Tidens politiske koryfæer, Hedtoft, Thorkil Kristensen osv. fandt ikke nåde for Clausens øren.

Nu er der snart gået endnu halvtreds år siden Sven Clausen afsagde denne sørgelige dom over den politiske talekunst. Og man må da spørge sig, om vi stadig glider ned ad bakken. Hvor står Poul Schlüter, Svend Auken og alle de andre fra i dag som talere i forhold til de forrige generationer?

Det er som bekendt svært at vurdere sin samtid – en perspektivforskydning over tid giver indtryk af, at man befinder sig i stadig nedgang i forhold til tidligere. Det kunne kaldes Jeronimus-syndromet: Bedstefa'r synes hans børnebørn taler et frygteligt dansk – og det sprog, de taler inde på Rigsdagen (Bedstefa'r glemmer som regel navneskiftet i 1953) – det er da gyseligt fuldt af bravader og omsvøb i forhold til gamle dage. Før man afsiger dom, skal man altså tage højde for den misvisning, som sniger sig ind næsten som en naturlov.

De følgende sider vil ikke give sig af med at dømme, men holde fast på det synspunkt, at den politiske talekunst ikke skal vurderes ud fra idealerne i den klassiske retorik. Talerne i Folketinget har forandret sig fra generation til generation ud fra de skiftende omstændigheder i samfundet uden for Christiansborg,

og i nær sammenhæng med de interne politiske forhold på slottet.

Hvad er da den politiske talekunsts forudsætninger?

Ordet parlament kommer af det latinske parlamentum, der betyder samtale eller forhandling. Det demokratiske system baserer sig helt fundamentalt på mundtlig procedure: uden talerstol intet folkestyre. Det bekræftes på en sjov måde af, at ordet »stemme« både dækker den politiske enhed og taleorganet.

Da alle mennesker er født lige, har de teoretisk set også lige adgang til en talerstol. Det betyder også, at de, som har talent for mundtlig formulering, også kan få magt og indflydelse i politik. Også begrebet retfærdighed er baseret på retsvæsenets mundtlige procedure – den forbryder, som forstår at besmykke sine ord, opnår måske en mildere dom end den mundlamme.

Både parlamenter og domstole arbejder ud fra den urgamle antagelse, at den retfærdigste og rigtigste løsning på et problem fremkommer ved, at en række »vidner« eller tillidsfolk fremfører deres argumenter for og imod. Efter en passende lang diskussion mellem dem former der sig på en harmonisk måde et kompromis, som alle må rette sig efter. De stærkeste og bedst formulerede argumenter ville af sig selv sejre over de dummeste.

Det danske folkestyre af 1849 var grundlagt på dette princip. Den frie diskussion i Folketing og Landsting ville resultere i et harmonisk folkestyre og en rimelig lovgivning. Medlemmerne skulle under møderne ganske uhildet lade sig lede af de bedste argumenter og stemme derefter. Grundlovens §56, der siger, at medlemmerne »er ene bundne ved deres overbevisning og ikke ved nogen forskrifter fra deres vælgere« var dengang ment helt bogstaveligt. Blandt andet derfor var begrebet parti ikke tilladt i Rigsdagen, ja end ikke nævnt hverken i grundloven eller valgloven, selv om fænomenet var kendt nok fra Frankrig. Medlemmerne måtte ikke fanges ind i båse som stemmekvæg, men skulle frit tage stilling fra sag til sag.

Under de omstændigheder måtte veltalenhed og argumenta-

tionskraft trives i Rigsdagen. Ingen kunne på forhånd kende udfaldet af en debat – de mest veltalende og begavede kappedes om ved deres talegaver at vinde et flertal af de øvrige medlemmers stemmer. D.G. Monrads kirkeligt prægede taler i Folketinget er oratoriske højdepunkter. Han kunne skifte retorik alt efter om han fiskede efter bøndernes eller professorernes stemmer. Andre af de nationalliberale kunne kun tale akademisk, ikke få meget langstrakt, fuldt af vi-alene-vide-omsvøb og uldent ordspind, der lød som kom det ud af julemandens vatskæg.

Den partiløse Rigsdag var et smukt og tilsyneladende idealistisk system. I virkeligheden var det formodentlig snedigt udtænkt af grundlovens fædre, de akademisk uddannede nationalliberale, der havde lært talekunst i modsætning til deres ulærde kolleger, bønderne – de nationalliberale sikrede sig derved magten efter del-og-hersk-princippet.

Men ingen kunne i længden forhindre, at Folketingets bønder sluttede sig sammen med kloge og veltalende ledertyper og dannede mere bestandige valggrupper i tinget. Fra 1870'erne var partistyret grundlagt med dannelsen af Venstre og Højre, og selv om partidisciplinen i Venstre var mere end skrøbelig, var grundprincippet i demokratiet, den mundtlige overtalelse fra sag til sag, egentlig spoleret. Nu ændrede talerne kun undtagelsesvis medlemmernes meninger og dermed stemmefordelingen i løbet af forhandlingerne i salen. Man kunne på forhånd tælle sig frem til udfaldet af en forhandling ved at se på mandatfordelingen – den mundtlige overtalelseskunst, der kunne flytte stemmer i Folketingets lovarbejde, rykkede fra Folketingssalen ud i partiernes mødesale, i udvalgsværelserne og i ministrenes kontorer.

Man kan så spørge om forhandlingerne i Folketinget og Landstinget derefter blot var snak ud i luften, omsvøb om lovgivningen uden betydning. Det var det ikke, fordi talerne i vid udstrækning var rettet mod tilhørere hinsides salens mure. I Folketingssalen var talerne i stigende grad rettet dels mod

Landstingets medlemmer, der som oftest mente noget ganske andet, dels ud mod hele landet, mod vælgerne for at appellere til deres dom i Folketingets stadig skærpede modstand mod konservative regeringer.

Taler i Folketinget er jo og har altid været sammensat af to på mange måder modstridende elementer, *politisk agitation* og *saglig argumentation*. Den førstnævnte hører egentlig hjemme på valgmøderne ude i landet. Det er den taleform, hvor budskabet gøres enkelt og appellerer til følelserne. Et af de største tale-talenter i Norden, Bjørnstjerne Bjørnson, udtrykte det så elegant: »Et folk kan ikke regne med brøker - det kan kun regne med hele tal«. Til friluftsmøder med 1000 vælgere måtte politikerne sande dette. Den saglige argumentation, den smålige bedreviden om detaljer og statistik hører jo omvendt mest til i Folketingssalens debatter om lovforslag, men kan nu også være nødvendig ved mindre møder med vælgerne.

Men alle politiske taler i tinget er jo en mærkelig blanding af agitation og argumentation, og det i forskellige blandingsforhold dels efter hver enkelt politikers talent, dels efter den konkrete politiske situation i tinget.

Da konflikten om parlamentarismen mellem regeringen og Folketinget blev stærk i 1880'erne, fik talerne mere og mere præg af agitation. Når Estrup lammede Folketingets magt, måtte dets medlemmer hæve stemmerne for at appellere til vælgerne. Derfor fik man i de år nogle store oratoriske udfoldelser fra Folketinget, som man mindedes mange år efter. Christen Bergs svulmende følelsesladede taler (»Der skal være et Dannevirke i hver mands bryst ...«) suppleret af Viggo Hørups skarpe, ironiske indlæg som piskesmæld. Agitationen fik varme af vreden, ja, blev til flammende ild ude i landet som følge af den retfærdige harme, der greb de handlingslammede venstrepolitikere. Men de skreg sig til sidst hæse og måtte i 1894 gå på forlig med Estrup og Landstingets grever.

De følgende menneskealdre efter 1900 var talerne i Rigsdagen mere præget af den saglige argumentation, for nu gjaldt det

om gennemførelsen af det store økonomiske og sociale reformværk, som var blevet forsømt under forfatningskampen. Siden kom restriktionspolitiken under 1. verdenskrig. De store saglige begavelser, der kunne Statistisk Årbog og finansloven udenad, dominerede i de år forhandlingerne, folk som Niels Neergaard og P. Munch, der kunne tale sagligt i timevis, overtalte mere ved talernes længde og tyngde end ved deres oratoriske kraft. Diplomaten Erik Scavenius viste sin åbenlyse foragt for politikere ved sin arrogante, mumlende taleform til fortvivlelse for stenograferne.

Den rene politiske agitation hørtes sjældnere, lød nu kun rent og klart i Folketinget fra venstrefløjen af Socialdemokratiet, den unge rødskæggede Borgbjerg eller den digterbegavede A. C. Meyer.

Et tegn på den vækkelse til politisk bevidsthed, der fik valgdeltagelsen til at stige fra ca. 30 pct. i 1860'erne til ca. 70 pct. omkring 1900, var også, at stadig flere af de valgte bønder og arbejdere turde tage ordet i Folketinget, selv om de ikke »talte fint«. I de første årtier sagde de københavnske professorer og embedsmænd næsten det hele. Men efter 1900 lyder der oftere ravjysk og syngende fynsk i salen, unge, som også turde udtrykke et særstandpunkt i en sag modsat deres partis ordfører.

Denne større deltagelse i debatterne gav længere møder, længere folketingssamlinger – fra 1915 og de følgende år løb tingenes møder gennem hele sommeren. Stenograferne og redaktionen af Folketingstidende fik mere travlt. De redaktionelle principper for, hvordan talerne skulle omsættes til skriftsprog har været genstand for megen diskussion. Indtil et godt stykke op i dette århundrede redigerede stenograferne ret kraftigt i sætningerne, sådan at talerne kom til at synes ret ensartede i den trykte version. Men i nyere tid går man mere nænsomt til værks, prøver at bevare de enkelte taleres sproglige særpræg og sletter kun egentlige fortalelser eller direkte vrøvl. Meget få talere, om overhovedet nogen, konstaterer referenterne, kan uden manuskript holde en tale, hvor de talte sætninger står

fuldførte og færdige til at nedskrive. Ordrigdom, ufærdige sætninger og tomme fraser og ordkæder, medens taleren tænker på det næste argument, hører med til talesprogets naturlige træk.

Den vækst i omfanget af Folketingets debatter i nyere tid, hvor det økonomisk-sociale er hovedemnet mod før det ideologiske, kan måles på det antal spalter tingets forhandlinger fylder.

Fra systemskiftet 1901 og til 1. verdenskrig fyldte talerne rundt regnet 6.000 spalter pr. folketingssamling i Rigsdagstidende. En undtagelse er samlingen 1907-08, hvor Albertisagen fik debatterne til at svulme til næsten 8.700 spalter (og der var kun 114 medlemmer dengang!). I kriseårene efter verdenskrigen voksede debatterne i omfang og kulminerede 1921-22 med næsten 10.000 spalter. De følgende ti år faldt talestrømmen tilbage til omkring 6.000 spalter, nåede bundrekorden under besættelsen 1940-41 med 2.700 spalter. Efter 1945 fandt det igen et leje omkring 6.000 spalter pr. samling helt op til 1965-66 (6.400). Men derfra begynder en forbavsende stigning: 1968-69 8.600, 1973-74 efter »katastrofevalget« 9.800 spalter for siden at kulminere 1986-87 med 14.000. Siden da er det faldet til omkring 11.000 spalter.

Der er mange her uvedkommende årsager til denne fordobling af omfanget. Velfærdsdanmark skulle reguleres på alle leder og kanter ved hjælp af en stadig stigende strøm af lovforslag. Vi har måttet leve med mindretalsregeringer, der mundtligt skal overtale flertallet til at følge sig. Antallet af spørgsmål (også skriftligt besvarede) til ministrene siden 1953 svulmede. Men særlig betydning fik valget 1973, da antallet af partier steg fra seks til ti. Alt sammen ydre omstændigheder, som har gjort Folketingets procedure tung og besværlig og langstrakt.

Det medvirkede til, at man forsøgte at begrænse ordstrømmen fra talerstolen. Allerede i 1932-33, samlingen omkring Kanslergadeforliget, indførtes bestemmelser om begrænsning i taletiden, ordførerne fik en halv time til 1. behandlingen af lovforslag. I 1953 nedsattes det til 20 minutter og i samlingen

1965-66 blev det halveret til 10 minutter, en grænse for taletiden, der består endnu, men altså ikke har begrænset debatternes samlede omfang.

Det skyldes også, at en ny generation af politikere rykkede ind fra 1960'erne, yngre, bedre uddannede mænd og kvinder, der er mindre autoritetstro, lige så ambitiøse på egne som på partiets vegne, kort sagt folk, som vil manifestere sig personligt i forhold til offentligheden gennem dagspressen, radio og tv. De fører sig frem i medierne i agitatorisk form, medens den tunge saglige argumentation omkring lovgivningsarbejdet fortrinsvis fremføres fra Folketingets talerstol. Men generationerne af politikere efter ca. 1960 er som regel uøvede i at tale til større forsamlinger, når de vælges til tinget. Valgmøderne ude i landet hørte efterhånden op fra den tid ligesom en særlig berømt talerstol, Studenterforeningens, hvor de indbudte talere mødte et særdeles kritisk publikum til diskussionerne lørdag aften gennem mange år.

Men en sådan skoling i talekunsten var heller ikke så nødvendig. Folketinget har nu mere end længe fået karakter af en travl arbejdsplads, hvor lovgivningens paragrafkværn maler måned for måned, år for år.

Enkelte stemmer har dog også efter 1945 brugt talerstolen til ren agitation. Efter Aksel Larsen og Knud Jespersen for kommunisterne kom Mogens Glistrup med sit skattecirkus, og siden for en kort, men larmende bemærkning Preben Møller Hansen med partiet Fælles Kurs 1987-88, underholdende indslag i tingets møder, som til tider har kunnet fylde tilhørerpladserne og få folk til at følge debatten i radio eller tv. Men alle de øvrige partier har forsøgt at isolere disse »folkeforførere« og fastslå, at Folketinget er en arbejdsplads, hvor der diskuteres sagligt.

Stort set mangler de allerfleste medlemmer egentlige oratoriske evner, og alligevel kan man vel sige, at forhandlingsformen i Folketinget som helhed har forandret sig til det bedre i de sidste år. Taleformen er blevet langt mere tvangfri, selv om der sta-

dig er ikke så få, der messer fra medbragte manuskripter. Politikere tager ikke sig selv nær så højtideligt som svundne slægtled. Den uklædelige politikerjargon, som prægede navnlig socialdemokratiske politikere i halvfjerdserne, synes nu noget på retur.

Det mere uformelle og kortfattede ved debatterne har sine fordele, men har måske også fået den utilsigtede virkning, at det har rokket ved indtrykket af politikernes troværdighed. Når tidligere tiders koryfæer, f.eks. Stauning eller senere Bomholt og H.C. Hansen anlagde den pompøse, højtidelige tone, som kom helt nede fra den brede bringes dyb, fastslog de symbolsk deres egen autoritet og statueagtige troværdighed.

Udgangspunktet for disse betragtninger om talerkunsten på Christiansborg har været, at folkestyrets grundidé, den mundtlige procedure, formelt set er blevet opretholdt og omhyggeligt ført til bogs i »tidende« ord for ord i de snart 150 år folkestyret har varet. Men det indhold i dette klassiske demokratibegreb, at beslutningerne også skulle udgå direkte fra disse åbne debatter i folkeforsamlingen, blev temmelig hurtigt illusorisk, fordi

de virkelige beslutninger om stort og småt nu foregår i mindre, lukkede rum andre steder på Christiansborg.

Der er ingen tvivl om, at den partiløse folkeforsamling med direkte beslutningspligt fremmede evnen til at fremføre argumenter på en overbevisende måde. Veltalenhed stiger og falder nu i takt med de politiske spændinger, lidenskaben og forargelsen skærper formuleringsevnen, dagligdags lovgivningsarbejde sløver den. Der findes vel til enhver tid et antal oratoriske begavelser blandt de folkevalgte, men det er ikke altid, at de politiske forhold i partierne og i tinget som helhed giver dem mulighed for at udfolde deres talent. Ydre forhold i samfundet og det politiske liv sætter deres skiftende præg på talerne. Man skal ikke lade jeronimus-syndromet virke og tro på den stadig synkende kvalitet. Vi skal altså ikke stå skamfulde og acceptere, hvad Svend Thorsen, den fortræffelige politiske kommentator, skrev i 1947:

»Hvis man ved Veltalenhed forstaar Evnen til at give sine Tanker et lysende klart og dog samtidig billedrigt, fængende Udtryk, har Veltalenheden i de sidste Aartier været i Tilbagegang i Danmarks Rigsdag.«

Vor tids politikere taler Gud ske lov ikke med den hule patos og selvhøjtidelighed, som prægede debatterne på Svend Thorsens tid. Vi har kastet bort titlerne (- »det ærede medlem« -) og siger tingene mere lige ud ad landevejen.

KRISTIAN HVIDT
F. 1929. Protokolsekretær i Folketinget, dr.phil., forstander for Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie. Boganmelder ved Berlingske Tidende.

Den rette udtryksform

Tage Kaarsted

Causeri ved overrækkelsen af Modersmål-Prisen 18.5.1992.

For de smukke ord, der er blevet mig til del i dag, vil jeg gerne sige tak. Det er mig en ære og en glæde at modtage Modersmål-Prisen, fordi den rette udtryksform altid har ligget mig på sinde.

Jeg vil gerne begrunde dette med nogle personligt farvede oplevelser og betragtninger. Med det, jeg allerede har sagt til nu, har jeg for længst røbet min herkomst: Jylland, nærmere betegnet Silkeborg, hvor jeg er født og opvokset.

Min fars slægt stammer fra Lysgård herred, dvs. Blicheregnen. Min far talte jysk med rigsmålsaccent, medens min mor, der var fra Sjælland, talte rigsdansk med sjællandsk accent. Jeg voksede som sagt op i Jylland, men da jeg ofte var på Sjælland blandt en hærskare af fætre og kusiner, fik jeg tidligt skærpet sansen for to forskellige dialekter. På Sjælland gjorde man noget for spøj, i Jylland skrællede man derimod løeg. Min mor kogte æk, min far derimod til min mors usigelige morskab æeg. Tvivl kunne opstå. Kukkeren kunne dog vist kun kaldes gøeg.

Gennem min farmors fortælleevne og hendes slægts rod blev jeg fortrolig med jysk mundart. Jeg læser ubesværet Jeppe Aakjærs *Af Gammel Jehannes hans Biwelskistaari* og Blichers *E Bindstouw*. Min farmor førte mig ubevidst ind i det Blicherske univers, og i det har jeg altid befundet mig vel. Hendes mor var i øvrigt titelfiguren i Meïr Aron Goldschmidts psykologiske nøgleroman fra 1867 *Den Vægelsindede paa Graahede*, og selv var hun et produkt af min oldemors vægelsind.

Min morfar var tømrermester. Han havde været på valsen i Tyskland og derfor synftig. Hos ham lærte jeg mærkværdige låneord som links gevind, og at en »polerer« ikke pudser eller

bejdser, men var den mestersvend, som kunne parlere med de mange tyske tømrersvende, der i forrige århundrede arbejdede i København. I øvrigt var min morfar en sjællandsk talende barde. Han kendte Thorkild Gravlund på Reersø, som jeg engang besøgte sammen med ham. Jeg tror, at denne vekslen mellem forskellige sproglige miljøer vakte min interesse for modersmålet og dets rette anvendelse. Da en kollega lykønskede mig med prisen, skrev han om mit sprog bl.a. »nu og da med Silkeborg-, Gudenå-, ja nærmest »Hjejlen«-accent. Hele tiden på vej til Himmelbjerget.« Jeg vedkender mig Jylland, skønt nu ved skæbnens ironi snart i 25 år naturaliseret fynbo.

Allerede tidligt i studieårene ved Aarhus Universitet begyndte jeg at skrive historiske artikler til de dengang talrige provinsaviser. Jeg tror, at denne berøring med journalistikken var gavnlig for sproglig og indholdsmæssig disciplin. En sådan krævedes for resten i den studieordning, jeg læste efter. Det hed, at beherskelse af dansk såvel skriftligt som mundtligt var en forudsætning for at bestå, hvad der dengang kaldtes skoleembedseksamen. Det er desværre et krav, man ikke længere opretholder. I 1960'erne var jeg universitetscensor og kunne da konstatere ved læsningen af et stort antal opgaver, at der i takt med det voldsomt stigende studentertal begyndte en normnedbrydning, som også skal ses i sammenhæng med ungdomsoprøret – nogle af opgaverne var ret underholdende. Således skrev en pige i en opgave om de fyrige vikinger: »Jeg kunne vældig godt tænke mig at se sådanne vikinger; det siges, at de lever i Palermo, og man må overveje at tage derned.«

Metaforerne kunne ofte være ejendommelige som, når en student lod en person »udøse sin vredes stråler« for ikke at tale om »dansk på roser« eller mærkværdige påstande som, at »begravelser har retsgyldighed«, eller »man kan blive begravet og brændt andre steder end på kirkegården«. Fælles for disse sproglige og tankemæssige forsyndelser er en vis løshed, men ingen politisk forkyndertrang. Den kom i 1970'erne, hvor den marxistiske jargon sneg sig ind i opgaverne – og i mange af læ-

rernes bøger. Det er en ubehagelig periode at tænke tilbage på, ikke kun fordi den var præget af sprogligt armod, men også fordi den var aggressiv og uden humor.

Heller ikke medierne gik ram forbi.

I dag blæser der heldigvis andre vinde. 70'erne virker næsten som en parentes. Nu skriver de studerende som i 60'erne, men med en lidt ringere ortografi og med suveræn foragt for tegnsætning. Om medierne gælder vel, at de er blevet mere varierede. – Henset til den da rådende tidsånd var det modigt og rigtigt, at lektor Poul Hansen i 1979 tog initiativet til at stifte Modersmål-Selskabet, og jeg er glad for, at jeg fra kulturminister Grethe Rostbøll kan bringe en frisk hilsen fra i aftes med en beklagelse af, at hun ikke kan være til stede, men med alle gode ønsker for Modersmål-Selskabet.

Som historiker har jeg haft anledning til professionelt at beskæftige mig med andre former for sprog end de studerendes. Jeg tænker her navnlig på den politiske talekunst. En og anden vil måske sarkastisk sige, at en sådan findes ikke i Danmark. Sandt er det da også, at vi ikke har en egentlig retorisk tradition. Til et værk, som skal udkomme til november i år, har jeg igennem det sidste par år pløjet mig igennem 123.429 spalter af Folketingstidende. Det er ret kedsommelig læsning, idet det dog må bemærkes, at den trykte gengivelse naturligvis ikke yder en tale retfærdighed.

Den politiske talekunst opstod i Danmark først med enevældens fald. Vi ved intet om talekunsten på landsbystævnerne, selv om disse var af afgørende betydning for fællesskabet. Man kendte præstens talefærdighed fra prædikestolen, men ham kunne man jo ikke modsige, og der fandtes en akademisk talekunst på latin. Fra Holbergs komedie *Den Politiske Kandestøber* ved vi, at der har eksisteret værtshuspalaver, som ifølge Herman von Bremen var af en sådan karakter, at »Folk, som hørte os tale, skulde tænke, vi holdt Konsistorium ...«, hvad der heller ikke i dag nødvendigvis behøver at opfattes som en kompliment. Men først med den politiske frihed kunne man offentligt

drøfte samfundsanliggender og hermed blev det nødvendigt at kunne formulere sig mundtligt. I stænderforsamlingerne og i Rigsdagen var der forbud mod at benytte manuskript. Dette forbud siges at gå tilbage til det gamle Rom, idet det var umuligt både at holde en bogrulle åben og en toga lukket! Men forbuddet kan jo også skyldes et ønske om at gøre forhandlingen friere og mere åben.

I det første halve århundrede af folkestyrets historie fandt der sammenvævet med den politiske strid også en kulturkamp sted, hvor bondealmuen fægtede med sit kunstløse sprog, ord, der med forfatteren og juristen Sven Clausens udtryk »ikke er nedskrevet ved et skrivebord, men tænkt, vredet, vendt og slidt kort under arbejdet. Ord, som ikke er skrevet, men levet og blevet.« Modstanderen var den akademiske stand, ikke så meget den del af den, der var præget af gejstlig veltalenhed, der aldrig er slået an i den danske rigsdag, men snarere de nationalliberale juristers fransk- og navnlig tyskprægede talestil. Orla Lehmanns veltalenhed kan stå som prototypen på denne. Undertiden medrivende og rammende, af og til præget af tirader, som når han i 1848 anråbte Kongen »om ikke at drive Nationen til Fortvivlelsens Selvhjælp« – og en sjælden gang af en kikser som »det sidste suk af tingenes tilstand, der har overlevet sig selv.« Den kan næsten stå mål med de studenterbrokker, som jeg citerede før. Men folketaler var han.

Ofte var de nationalliberales ordvalg og sætningsbygning dog mærket af deres nedladende holdning til Rigsdagens udannede bønder. Kulturminister J.N. Madvig var professor i klassisk filologi og talte latin oversat til dansk, dvs. præget af evnen til sprogligt at være mange steder på én gang. Man kommer, som det er sagt, »til at tænke på en husmor, som på samme tid har æg over til blødkogning, ungen på potten, krølleapparatet i ilden og en udenbys samtale bestilt. Alt må klappe på minuttet, om det ikke skal brænde på et eller andet sted. Men huskes alt i rette øjeblik, så æggene tages af, netop når de har fået tre minutter, krølleapparatet sættes i, just som det er gloende, og

ungen fjernes i samme øjeblik, provinsen kalder, da er det en elegant præstation, og ligeså er en latinsk tale, hvor tråden tages op, just som man troede, den var tabt for evigt ...«

Den engelsk inspirerede Grundtvig gjorde i Rigsdagen, hvad han kunne for at fremme brugen af et humørfyldt, jævnt dansk. Det lykkedes ikke rigtig for ham. Han var for egocentrisk og brugte så mange ord, at det virkede forvirrende. Om Grundtvigs discipel, F.J. Borgbjerg, sagde Ove Rode, at »det første kvarter holder Borgbjerg talen, de næste fem kvarter holder talen Borgbjerg.«

Først med Viggo Hørup sker der et gennembrud i den politiske talekunst og også i den politiske journalistik. Han var lige suveræn på begge felter. Som taler søgte han ikke nogen ydre retorisk effekt, og J.F. Willumsens statue i Kongens Have er for så vidt usand, som Hørup talte stilfærdigt, næsten lavmælt. Monumentet er derimod snarere et sindbillede på indholdet i Hørups taler. Med ætsende sarkasmer og indestængt indignation førte Hørup i skrift og tale et formeligt felttog for at nedbryde den nationalliberale dannelse og derigennem fjerne den ringeagtede bondealmues mindreværdsfølelse og give den selvtillid. »Det var«, siger han, »en lavere race, der skulle op mod en højere, en uafhængighedskrig, hvor fordringen om ligeberettigelse stredes med følelsen af mangel på jævnbyrdighed.« Og: »Dannelsen måtte splittes og vindes. Vi havde krig mere med kultur end med et parti.« Kampen skulle føre til et systemskifte, der satte »ingen over og ingen ved siden af Folketinget«. Alt andet i hans agitation var taktik, enten det nu var forsvarssagen, margarineforbud eller den fattige mands snaps. Hørups politik sejrede i 1901 bistået af hans brug af modersmålet, der oversprang al fremmed tale foruden Grundtvig, men nok i en vis gæld til Søren Kierkegaard. Ordene er danske hentet ud af folkesproget, sætningerne korte, viddet skarpt, legen med modstanderens udsagn præget af humor og spot, så at denne vidste hverken ud eller ind. »Det damper af hans sprog som fra en friskgødet ager«, siger Vilhelm Andersen.

Efter Hørup fik det pompøse og patetiske trange kår i den politiske talekunst.

Hørup var sjællænder og bar præg deraf ganske som andre røber deres landsdels mål og lynne. Jeg tænker f.eks. på fynboen konseilspræsident Klaus Berntsen, hvis tre binds erindringsværk rigtig nok linje for linje er skrevet af Robert Neiiendam på samme måde, som Ib Koch-Olsen har ført pennen for smedenes formand, Hans Rasmussen, en anden fynbo. Men Klaus Berntsens taler er af egen tilvirkning, og læst i dag sammen med samtidige vidnesbyrd får man et ret klart billede af en fynsk folketaler. Han var fuld af humor for ikke at sige godt humør, tilsyneladende meget blid, men med et underfundigt vid, der snedigt og hurtigt kunne trække tæppet væk under en modstander.

Fra Klaus Berntsen går der en lige linje til Erik Eriksen.

Også Jylland har naturligvis sine folketalere, men jeg beklager, at mine jyske frænders talekunst står blegere end øboernes. Jydernes taler er sædvanligvis tungere og mere kedelige, i ny og næ dog krydret med en underdrivelse eller et mundheld. Jo længere vest på vi kommer, desto knappere bliver udtryksformen. Venstres betydelige leder, J.C. Christensen, er i så henseende typisk. Han valgtes i Ringkøbingkredsen år efter år ved kåring, det vil sige uden modkandidat. På et tidspunkt fandt Socialdemokratiet, at det ikke længere burde være tilfældet og opstillede en ung typograf. Han blev efter tidens skik budt velkommen til vælgermøde af kredsens folketingsmand, J.C. Christensen. Forsamlingen påhørte i dyb tavshed den unge mands udredning, hvorefter J.C. Christensen sagde: »Ja, vi har da hørt, hvad min ærede modkandidat har på hjerte. Jeg foreslår, at vi nu synger »Jyden han æ stærk og sejg« og derpå går hver til sit«. Det skal anføres, at J.C. blev genvalgt med 20 gange så mange stemmer som modkandidaten!

I Folketinget gik det ikke så let. I 1894 så J.C. Christensen sin politik fuldstændig underløbet af en fraktion af partifæller, og det kom til et dramatisk opgør i Folketinget. Ved denne lejlighed tillod J.C. Christensen sig i sin harme for en gangs skyld en-

kelte retoriske gentagelser, og han sluttede med ordene: »De Herrer fører Deres Sag igennem, det er sikkert; men naar de nu i Dag har ført deres Sag igennem, gjorde de smukt i, hvis de lod en af deres Ordførere, f.eks. det ærede Medlem for Præstø Amts 6te Valgkreds (Bojsen), som jo er Teolog, kalde hele Menigheden sammen til en Aftensang ovenpaa og lod ham præke over et Ord, som staar i Peders Brev, og som lyder saaledes: Hunden vender sig til sit eget Spy«. Det blev sagt snerrende. Når han var hjemme i Ringkøbingkredsen talte han til gengæld om »de milde blikke«, han mødtes med, og han høstede megen anerkendelse for hjemmegjorte ordsprog som »Man skal rose sin kone«. Overhovedet var hans styrke – ligesom Staunings – at han var så ualmindelig almindelig. Det ses også af hans taler.

Samtidig med J.C. Christensen var en anden vestjyde, den navnkundige J.K. Lauridsen, kaldet Je Kaa. Men han er ganske atypisk. På ravjysk udfoldede han en sjælden veltalenhed, ordrig og langstrakt, ofte usammenhængende, fordi han sjældent var ædru og derfor jævnligt i strid med Folketingets formand. Men han skabte mange bevingede ord, der er gået over i sproget som det bekendte med jernbanedriften, ligesom han tilskrives vendinger som at gå med kniven i ærmet og det forhåndenværende søms princip.

Beslægtet med J.C. Christensen både som politiker og taler er derimod Knud Kristensen – den eneste minister, som har sagt A om sig selv. Kun én gang fraveg han denne form. Det var i maj 1947, hvor et flertal uden om regeringen tvang ham til at oplæse en erklæring om, at regeringen ikke ville fravige den af Folketinget fastlagte Sydslesvigpolitik. Ved denne lejlighed sagde han »jeg«, fordi han ønskede at vise sin modstand mod den udtalelse, han læste op! Her synes altså at være et særlig raffineret sprogligt fif alene forbeholdt jyske bønder. Det skal dog tilføjes, at denne personlighedsspaltning få måneder efter førte til Knud Kristensens fald.

Jeg vil slutte denne hastige omtale af politikere og deres talefærdighed med at nævne en af dem, der efter min mening har

talt og skrevet et meget smukt dansk, nemlig Ove Rode. Han var en af de få digtere i Folketingets historie. Og selv om han langt fra kan måle sig med sin bror Helge Rode, har han dog skrevet holdbare digte som grundlovssangen »Danmarks dag velkommen - Danmarks flag flyv ud« og »Dansk vejr« med linjerne:

»Snart i il,
snart i hvil
snar til gråd og snar til smil:
just ved dette bygevejr
blev du dine børn så kær.«

Som politisk taler var han bedre uden for Folketinget. Udenfor følte han sig friere, og hans taler fik ofte et næsten lyrisk præg, der betog og bragte løftelse i debatten. Men også i Tinget fandt han lejlighed til med sit udsøgte sprog at give udtryk for sine synspunkter. Med rette er hans såkaldt Gimletale fra oktober 1916 fremholdt. Han var den minister, der havde ansvaret for landets forsyninger under verdenskrigens vanskelige forhold, og i talen kom han ind på maksimalpriser på korn, og problemer som majsavl, skibsfart, kødpriser, huslejestigninger, kunstgødning osv. Men han løfter alle disse jordnære forhold op til en generel bekendelse til det, der senere blev kaldt velfærdsstaten, og han slutter med de ord, der har givet talen navn: »I denne tid, hvor mangfoldige forhåbninger er knuste, ville det være håbløst at drive politik, hvis ikke straks et nyt håb glimtede for slægtens øje; det er rigtigt, at ingen ved, hvad der kommer efter Ragnarok. Men de gamle nordboer troede på, at efter Ragnarok kommer Gimle. Lad os tro derpå. Hvis man ikke troede derpå, synes jeg, var der ikke andet for demokratiske politikere at gøre, når de havde gjort deres pligt i disse vanskelige år, end at gå deres vej, plante kål, dyrke deres have, glæde sig over naturen og samværet med de mennesker, de synes om, og så ved aftenstid gruble over tilværelsens gåder. - Men jeg for mit vedkommende tror på lyset efter mørket, og jeg sætter mit håb mod

tidens tegn.« Ove Rode talte rigsmål, ganske svagt farvet af, at han var vokset op i Norge.

Andre kunne nævnes, og de her fremdragne skal kun tjene som eksempler på politikere, hvis anvendelse af vort modersmål jeg har reflekteret over under mit arbejde som historiker. En og anden vil måske have bemærket, at eksemplerne alle er fra Folkestyrets første 100 år. Hvad med i dag? Hvis man ser bort fra Mogens Glistrup og Kresten Poulsgaards spark i bolledejen både politisk og sprogligt, kan det vistnok konstateres, at talekunstens *gennemsnit* er uforandret gennem de sidste 144 år. Dengang var der tingmedlemmer, som havde ganske svært ved at formulere sig og ofte kun gjorde det én gang om året, nemlig når der under finanslovsdebatten var mulighed for at nævne et problem fra valgkredsen. I dag er der ingen, som fattes evnen eller modet til at ytre sig. Til gengæld savnes måske mere markante talere. Hvad årsagen hertil er, vil det føre for vidt at komme ind på ved denne lejlighed. Jeg har fremhævet visse personer for deres udtryksevne, men også for det modsatte. Som lærer og som forsker siger man - undertiden endda meget højt - at »det dunkelt sagte er det dunkelt tænkte.« Men så bør man trods alt huske på, hvad en fransk filosof, Vauvenargues, sagde for 250 år siden: »Det ville ... være dumdristigt at dømme alle folk efter deres sprog. Det er måske sjældent, man finder nøjagtig overensstemmelse mellem evnen til at tænke og evnen til at udtrykke sig. Tanke og udtryk står ikke i noget nødvendigt forhold til hinanden ...«

Der kan dog ikke være tvivl om, at man bør tilstræbe en sådan overensstemmelse, og at man - som det hedder i Modersmål-Selskabets formålsparagraf - bør tilstræbe en klar, udtryksfuld og varieret anvendelse af sproget i tale og i skrift - med respekt for dialekterne, fordi dette er en grundlæggende forudsætning for dansk kultur og folkestyre. Selv om jeg personligt ikke nærer nogen frygt for den europæiske integration, gør den det særlig vigtigt at fastholde vor identitet gennem sprog og historie.

Når jeg selv skulle finde det rette udtryk, har jeg tit tænkt på en af vore mest begavede politiske skribenter, som døde meget ung, N.P. Bransager. Han skrev engang: »Det er sandt, at det lødige ord ofte ligger langt fra alfarvej. Alligevel lønner det umagen at vandre over marken og finde det, hvor det ligger og skinner i muldet.«

Jeg er glad og taknemlig for, at Modersmål-Selskabet ikke mener, at jeg har vandret forgæves.

Kilder:

Bogen om J.C. skrevet af hans Venner, 1946.
Sven Clausen i Den danske Rigsdag 1849-1949, 1949.
Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg. 1979-84.
Folketingstidende 1894-95, sp. 5242.
V. Hørup i Skrift og Tale, I-III, 1902-04.
Ove Rode: I Krigens Vendetegn, 1921.
Paul V. Rubow: Prosaens Kunst, 1938.
T. Vogel-Jørgensen: Bevingede Ord, 1963.

TAGE KAARSTED

F. 1928. Cand.mag. og dr.phil. fra Aarhus Universitet og i en årrække gymnasielærer og samtidig ekstern lektor ved statskundskabsstudiet ved Aarhus Universitet. Professor i 1968 i den nyeste tids historie ved Odense Universitet og fra 1976 tillige de kongelige ordeners historiograf. Har et omfattende forfatterskab bag sig, væsentligst dansk politisk historie i 20. århundrede og biografier.

Formandens beretning

på generalforsamlingen i H. C. Andersens Hus den 18.5.1992

Kære forsamling -
Der er igen forløbet et godt arbejdsår for selskabet. Den sproglige bevidsthed sover ikke. Det ved vi fra os selv og hinanden - fra samtaler mand og mand imellem - og fra medierne - ikke mindst den aktuelle ja/nej-debat op mod afstemningen 2. juni. Vi får mange opfordringer fra medlemmer og andre til endelig at holde sprogdebatten levende - fortsætte - og gerne udvide - blad- og bogudgivelserne og synliggøre os mest muligt i sprogbilledet.

Hvis sprogbilledet tegner dystert har det nok en sammenhæng med de senere års nedskæringer på uddannelsesområdet. Så økonomisk rigtige de end kan synes i nuet, så kan de på længere sigt blive dyre. Tvungen sparsommelighed på universitetet påvirker jo undervisningskvaliteten ned gennem sektoren. Når seminarie-, gymnasie- og folkeskolelærere får lidt ringere undervisningstilbud, bliver resultatet en stadig forringelse af, hvad folkeskolens elever helt fra de små klasser får tilbudt i dansktimerne.

Tidsskriftet Børn, Skole og Samfund ringede i går og bad om lov til at fortælle, som det blev sagt »alt det positive vi véd om Jer«, i bladet som udsendes til samtlige lærere, forældrenævn og biblioteker. Det er glædeligt - og det gavner sprogets sag - når vores ideer bringes ud gennem skolesektorens egne kanaler - og uden at vi har bedt om det.

Politikere, skolefolk og andre er jo modtagelige for positiv kritik, så arbejdet og udgiften med bog- og bladudgivelser om sproget er ikke spildt. Vi fortsætter arbejdet ved hjælp af legat- og fondsmidler og private pengegaver. Med gaverne føl-

ger altid rosende ord og ofte også gode ideer til det fortsatte arbejde.

Året har været godt – det bedste nogensinde – hvad disse tilskud angår. Lennart Konows regnskabsaflæggelse om lidt handler om helåret – vi følger jo regnskabsmæssigt kalenderåret – men ser vi på året fra sidste generalforsamling og til i dag, har vi modtaget 131.000 kr. plus tilsagn fra Undervisningsministeriet om 25.000 kr. i løbet af sommeren.

Publikationer

»Sprogene i Sproget«, som vi udgav i fjor, er den af vores årbøger, der har fået det største salg. Det meddelte Reitzels forlag i sidste uge. Årbogens titel i år bliver »Med og uden omsvøb«. Som titlen siger, mener vi ikke, at der eksisterer et enten eller, for sprogligt omsvøb kan være nødvendigt – uundværligt mellem f.eks. læge og patient og i meget følelsesladede situationer, men til andre tider er omsvøbet overflødigt og ubehageligt.

Bogen får som altid gode skribenter. Professor Erik Hansen, sprogkonsulenterne Bent Møller og Henning Skaarup fra Statens Information, for blot at nævne et par af dem vi allesammen kender. I alt 11 har lovet at medvirke.

Vi har planer om at invitere til en essay-konkurrence, som vi vil udskrive i samarbejde med et af de store dagblade.

Bestyrelsens overvejelser

Markedsføring er et sært begreb, som vi både er afhængige af og – som sprogselskab – på vagt overfor, fordi den kan misbruge sproget groft og give os fornemmelsen af, at det smarte er brugbart i enhver sammenhæng. Alligevel vil vi ved en sober markedsføring – sikkert med hjælp fra et reklamebureau – gøre selskabet mere synligt i den nærmeste tid.

Vi ønsker flere medlemmer – flere som kan få glæde af vores publikationer og kulturelle arrangementer.

Faktisk bliver vi fattigere af at få flere medlemmer, for hvert medlem får *mere* end kontingentet tilbage i form af bøger og blade, men balancen opretholdes pænt takket være fonds- og gavemidler. Vi kan sige at økonomien berettiger os, og synspunkterne forpligter os til at søge større udbredelse. Nu *vil* vi have det konstante medlemstal, som vi gennem årene altid har *kaldt* små tusind, og har *talt* til godt 850, løftet *over de tusind.*

Vi overvejer at udgive en art sprogets kulturhistorie, som kan blive årbogen i 1993. Projektet er lidt større end vi er vant til, men vi tror på det vil lykkes.

Medlemskredsen

I eftersommeren inviterede vi medlemmerne i Hofteatret. Der kom mange flere end ventet og Lisbeth Grandjean, stedets leder, skal også her i beretningen have tak for en smuk og sjælden oplevelse. Vi vil prøve, om vi kan arrangere en kunstnerisk/litterær oplevelse for medlemmerne også i denne sommer. Måske et arrangement på Rungstedlund. Rækken af arrangementer begyndte på Bakkehuset – og stedet og baggrunden vi er samlet på just nu tæller med i rækken af særlige arrangementer.

Tak

Tak til kolleger i bestyrelsen og til suppleanterne for godt samarbejde. Tak til alle der har støttet os økonomisk. Tak til redaktørerne Michael Blædel og Rasmus Bjørgmose og til Erik Ellegaard Frederiksen for et inspirerende samarbejde hidtil og for tilsagn om at det skal fortsætte. Tak til vores stifter Poul Hansen for velvilje og for en smuk tegning til vores sidste blad – måske kommer der flere? Tak til Birte Testmann for bogføring og – ikke mindst – tak til stedet her for stor interesse og velvilje, da vi spurgte, om vi måtte holde vores årlige generalforsamling og senere fejre prismodtageren professor Tage Kaarsted netop her.

Tage Kaarsted og Modersmålet

Gerda Th. Leffers' tale til Tage Kaarsted, der modtog Modersmål-Selskabets pris 1992

Kære Tage Kaarsted

Da forslaget om at give Modersmål-Prisen til en historiker havde vundet genklang, var der ingen tvivl om, at det måtte være dig. Vi kender dig gennem din velformulerede og derfor letfattelige og klare historiefremstilling - og din evne til at bevare enkelheden og samtidig (just derved) øge spændingen.

Vi kender også din skriftlige og mundtlige form i forbindelse med folketingsvalgene. Vi husker valgaftener, hvor du elegant men besindigt - og med stille humor har fængslet os ved radioen eller skærmen. Og måske ved du allerede, hvornår den rolle igen bliver tildelt dig, for som samtidshistoriker bliver man nok enten synsk - eller ganske enkelt forhåndsorienteret oven fra? Nej, det er nok snarere sådan, at det som kan ligne spåmandskunst i virkeligheden er ren logik - resultatet af, at du gennem historieforskning er blevet så klog på mennesker og deres adfærd i lys og mørke, at du kan forudsige - *forudsige* med stor sandsynlighed og i et sprog, der ikke tager flere forbehold end de absolut nødvendige.

Du kaldes valg-oraklet i din hjemby Odense, og både dér og i barndomsbyen Silkeborg er man med rette stolt af dig. Dr.philen i påskekriser kalder man dig, og et kraftfelt, som udstråler alt det der gør et menneske elsket, lovprist og beundret og iblandt selvfølgelig udskældt. Sådan må det være, når man går tæt på sin samtid og bl.a. på dens regeringskriser, som i dit stringente sprog bliver forståelige fortællinger i krimigenren.

Du er de kongelige ordners historiograf. Jeg kunne forestille mig det er et fredeligt arbejde at dvæle i - som meget vel kan

have gjort dig til en hund efter regeringskriser, for man må jo udfordre sit register.

Hvordan bliver en stor historiker til? Hvad forudbestemte dit valg? Flere ting selvfølgelig - der har været arvelige anlæg. Historieinteressen lå i slægten, men opvæksten har støttet anlæggene på ganske sælsom vis. Minsandten om ikke både Generalfeltmarskal Rommel med marskalstav og von Hanniken med lystbåd krydsede dine veje i Silkeborg. Du var allerede som 13-14 årig og tidligere en glimrende formidler af egne oplevelser og refleksioner over besættelsestidens bødler og ofre. Blev du for ensidig, så tog din farmor sig tid til at fortælle om englændernes skarnsstreger i 1807. Din barndoms Silkeborg åndede faktisk drama, og luften var ladet med alt det, som gav grøde og grobund til din sproglige og historiske bevidsthed.

Du formidler dine forskningsresultater i et dansk, der er enkelt og smukt og i sig selv en hyldest til sproget. Din mundtlige form er nuanceret, let forståelig, rolig og distinkt. Den jyske klang med det fynske islæt er et ekstra plus for samspillet mellem form og indhold.

Derfor skal du have prisen.

Hjerteligt til lykke.

Følgende har støttet Selskabets arbejde i det forløbne år:

A. P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal
Augustinus Fonden
Bikubenfonden
Carlsbergs Mindelegat for Brygger J. C. Jacobsen
F. L. Smidth & Co. A/S' Gavefond
Hafnia Fonden
Harlang & Toksvig Fondet
Knud Højgaards Fond
Kong Frederik og Dronning Ingrids Fond
Kongeriget Danmarks Hypotekbank og Finansforvaltning
Konsul Georg Jorck og Hustru Emma Jorcks Fond
J. P. Lunds Legat
Thomas B. Thriges Fond
Undervisningsministeriet

Årbøger

1980: Vort modersmål er. . .
1981: Sproget i Industrisamfundet
1982: Så tal dog dansk!
1983: Det levende ord
1984: Den levende Holberg
1985: Sproglige kløfter
1986: Digterne og Sproget (ill. Jane Muus)
1987: Sprog og virkelighed
1988: Sprog og følelser (ill. Bodil Kaalund)
1989: Sproget i bevægelse (ill. Mogens Andersen)
1990: Sprog og kvalitet
1991: Sprogene i sproget
1992: Med og uden omsvøb

Debatserien

I: Syv synspunkter på modersmål- og danskundervisning - 1981
II: Hvor lærer lærerne dansk? - 1982
III: Dansk i æteren - 1983
IV: Sprog og Køn - 1984
V: Sprog til Tiden - 1985
VI: Sproget og datamaskinerne - 1986
VII: Kvali eller trivi? - 1988

Desuden

Aksel Schiøtz: Om at synge dansk - 1983 - og debatbladet »Læse og forstå - gør vi?«.
Medlemsbladet »Sprog & Samfund«

Bestyrelse

Cand.mag. Gerda Thastum Leffers - formand, Skolebakken 81, 2830 Virum, tlf. 42 85 76 44/42 33 72 15
Lektor, cand.mag. Arne J. Hermann - næstformand, Laugårds Vænge 36, 2860 Søborg, tlf. 31 56 20 74
Sekretariatschef, cand.jur. Lennart Konow - kasserer, Syvhøjvænge 227, 2625 Vallensbæk, tlf. 33 12 51 71
Cand.mag. Lis Garbers, Nivåvænge 43, 2990 Nivå, tlf. 42 24 61 14
Fhv. MF Gerda Møller, Soldalen 27, 2100 København Ø
Landsretssagfører Aage Reimer, Sorgenfrivænget 51, 2830 Virum, tlf. 42 85 78 18
Universitetslektor, cand.mag. Georg Søndergaard, Enebærvej 84, 5260 Odense S, tlf. 66 13 80 14
Korrespondent Annalise Dühring Wiberg, Drosselvej 32, 2000 Frederiksberg

Suppleanter

Lektor, mag.art. Bent Pedersbæk Hansen, Skt. Jakobs Plads 6, 1., 2100 København Ø
Forfatter, cand.mag. Lone Diana Jørgensen, Teglgårdsvej 837, 3050 Humlebæk

Redaktørerne:

Sprog & Samfund: Rasmus Bjørgmose, Kirkebakken 41, 5250 Odense SV
Bøgerne: Michael Blædel, Drosselvej 14, 2960 Rungsted Kyst

Prismodtagere

1980: TV-journalist Poul Thomsen
1981: Forligsmand, lektor Mette Kofoed Bjørnsen
1982: Redaktør Olaf Lauth
1983: Museumsdirektør, mag.art. Erik Kjersgaard
1984: Fhv. undervisningsdirektør, sognepræst
Asger Baunsbak-Jensen
1985: Forfatter Benny Andersen
1986: TV-redaktør Birgit Meister
1987: Forfatter Rachel Rachlin
1988: Danmarks Radios Pigekor
1989: Dronning Margrethe II
1990: Skuespiller Erik Mørk
1991: Forfatter Per Højholt
1992: Professor, dr.phil. Tage Kaarsted.

Kontingent 135,- kr.
Kontingent pensionister/studerende 90,- kr.